

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชน (Theory of Media Structure and Function) ได้เสนอว่าสังคมประกอบไปด้วยระบบย่อย ๆ ต่าง ๆ ซึ่งระบบย่อยเหล่านี้มีความเกี่ยวพันติดต่อกันและช่วยกันผดุงรักษาระบบใหญ่เอาไว้ โดยมีสื่อมวลชนทำหน้าที่เชื่อมโยงระบบย่อยต่าง ๆ ในสังคมให้เกิดการรวมตัวกัน ดังนั้น จึงเกิดการตั้งคำถามขึ้นมาว่า สื่อมวลชนควรแสดงบทบาทของตนเองอย่างไรเพื่อบรรลุหน้าที่ดังกล่าว โดยได้มีการตั้งความคาดหวังต่อบทบาทหน้าที่พื้นฐาน (Media Functions Basic) ของสื่อมวลชนไว้ 5 ประการด้วยกัน ได้แก่ บทบาทในการทำหน้าที่รายงานและสอดส่องสังคม (Surveillance) บทบาทในการทำหน้าที่เชื่อมโยงตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม (Correlation) บทบาทในการทำหน้าที่ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม (Transmission) บทบาทในการทำหน้าที่ระดมพลังการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในสังคม (Mobilization) และบทบาทในการทำหน้าที่ให้ความบันเทิงแก่สังคม (Entertainment) หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ทฤษฎีดังกล่าวได้ตั้งความคาดหวังต่อสื่อมวลชนในการแสดงบทบาทการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมนั่นเอง

นิตยสารแนววรรณกรรม เป็นสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทหนึ่งที่มีมุ่งให้ความรู้อันละเอียดลึกซึ้งและหนักไปในทางให้สาระที่เป็นจุดแสงสว่างทางปัญญาแก่ผู้อ่าน ผู้จัดทำนิตยสารแนวนี้ได้แก่กลุ่มของนักคิดนักเขียน ซึ่งเป็นคนอีกกลุ่มหนึ่งของสังคมที่มีแนวคิดเชิงสังคมศาสตร์อย่างน่าสนใจ แม้เนื้อหาของนิตยสารโดยรวมจะเน้นอยู่กับเรื่องของวรรณกรรม แต่ก็มีมีการเชื่อมโยงกลับเข้ามาวิเคราะห์ถึงระบบโครงสร้างทางสังคมอยู่เสมอ ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้ จึงเกิดจากความคิดที่ว่า เมื่อนิตยสารแนววรรณกรรมเป็นนิตยสารทางภูมิปัญญา ดังนั้นบทบาทหน้าที่ของนิตยสารในฐานะสื่อมวลชนซึ่งมีหน้าที่เชื่อมประสานระบบใหญ่ของสังคมจึงน่าจะเป็นบทบาทที่ควรค่าแก่การศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ศึกษาจากนิตยสารแนววรรณกรรม 4 ฉบับ คือ โลกหนังสือ ข้อการะเกด ถนนหนังสือ และ Writer ซึ่งแต่ละฉบับจะศึกษาจากส่วนประกอบที่สำคัญของนิตยสาร 3 ส่วน ได้แก่ บทบรรณาธิการ เรื่องจากปก และวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้น ซึ่งจากการศึกษาสามารถนำมาสรุปและอภิปรายผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

1. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาที่ผ่านมาทั้งหมดในงานวิจัยฉบับนี้ สามารถสรุปผลการวิจัยได้ 2 ประเด็นที่สำคัญ ได้แก่ ประเด็นเกี่ยวกับประวัติของนิตยสารแนววรรณกรรมในประเทศไทย และประเด็นเกี่ยวกับบทบาทในการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมของนิตยสารแนววรรณกรรมไทย ดังจะได้แยกกล่าวต่อไปนี้

1.1 ประวัติ นิตยสารแนววรรณกรรมในประเทศไทย

นิตยสารแนววรรณกรรมจัดเป็นสื่อเฉพาะทางประเภทหนึ่งที่น่าเสนอเนื้อหาทางด้านวรรณกรรม นิตยสารแนวนี้มีอยู่ในหลายประเทศทั่วโลก แต่โดยทั่วไปแล้วจะไม่ประสบความสำเร็จทางด้านการตลาดนัก

สำหรับในประเทศไทย จากการศึกษาพบว่า มีนิตยสารที่เน้นนำเสนอเรื่องราวทางวรรณกรรมมานานแล้ว แต่อย่างไรก็ดี เนื้อหาของนิตยสารจะไม่กล่าวถึงเรื่องราวทางวรรณกรรมทั้งหมด หากจะนำเสนอรวมกันไปกับประกาศ ข่าวสาร ความรู้ทั่วไป และอื่น ๆ นิตยสารที่จัดว่ามีรูปแบบเฉพาะทาง มีความเป็นนิตยสารแนววรรณกรรมอย่างชัดเจนเริ่มปรากฏขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2520 โดยเริ่มต้นที่นิตยสาร โลกหนังสือ จากนั้นก็มีนิตยสารอื่น ๆ ที่มีลักษณะเดียวกันนี้เกิดขึ้นมาอีกเป็นจำนวนมาก แต่อย่างไรก็ดี โดยรวมแล้ว อายุการจัดทำนิตยสารแต่ละฉบับจะไม่ยืนยาวมากนัก ทั้งนี้มีเหตุผลสำคัญมาจากปัญหาด้านเงินทุนและกลุ่มผู้อ่านที่มีอยู่จำนวนน้อย นิตยสารแนววรรณกรรมที่มีความสำคัญและมีอายุยืนยาวกว่าฉบับอื่น ๆ ระหว่างปี พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2539 ได้แก่ นิตยสาร โลกหนังสือ ถนนหนังสือ ช่อกระแจะ และ Writer โดย โลกหนังสือ จะเด่นในด้านการวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรม ถนนหนังสือ จะเด่นในด้านการรวบรวมและเรียบเรียงประวัติชีวิตของนักเขียนไทย นอกจากนี้ยังมีการเน้นนำเสนอประเด็นเกี่ยวกับธุรกิจหนังสือและสิ่งพิมพ์ด้วย ช่อกระแจะ จะเด่นในด้านการนำเสนอเรื่องสั้น โดยมีการตั้งรางวัล “ช่อกระแจะ” ขึ้น เพื่อมอบให้กับเรื่องสั้นที่ถูกตีพิมพ์ในนิตยสารในแต่ละปีด้วย ส่วน Writer จะเด่นในด้านการสัมภาษณ์

นิตยสารแนววรรณกรรม จัดเป็นสื่อเฉพาะทางประเภทหนึ่ง มีกลุ่มผู้อ่านอยู่ในแวดวงจำกัด ดังนั้นแม้คณะผู้จัดทำจะมีได้มุ่งหวังผลกำไร แต่ก็ไม่สามารถดำเนินกิจการสืบเนื่องได้นานมากนัก จากการศึกษาพบว่านิตยสาร ช่อกระแจะ เป็นนิตยสารแนววรรณกรรมที่ดำเนินงานนานที่สุด แต่ก็มีปัญหาด้านเงินทุนมาโดยตลอด แนวโน้มของนิตยสารแนวนี้จึงอยู่ที่การจัดตั้งองค์กรเป็นมูลนิธิ รวมถึงการจัดจำหน่ายในระบบสมาชิก

1.2 บทบาทการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมของนิตยสารแนววรรณกรรมไทย

การศึกษารoles บทบาทการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมของนิตยสารแนววรรณกรรมจะศึกษาจากบทบรรณาธิการ เรื่องจากปก และวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้น ทั้งนี้จะศึกษาบทบาทของนิตยสารตามความคาดหวังของทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชน ตลอดจนจะได้ศึกษาถึงประเด็นการนำเสนอในเนื้อหาของนิตยสารอีกด้วย ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. บทบรรณาธิการ

จากการศึกษาบทบาทของนิตยสารพบว่าบทบรรณาธิการได้แสดงบทบาทในการทำหน้าที่เชื่อมโยงตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม (Correlation) มากที่สุด รองลงมาคือการแสดงบทบาทในการทำหน้าที่รายงานและสอดส่องสังคม (Surveillance) และบทบาทในการทำหน้าที่ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม (Transmission) ส่วนบทบาทในการทำหน้าที่ระดมพลังการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในสังคม (Mobilization) เป็นบทบาทที่แสดงออกน้อยที่สุด

เหตุที่บทบรรณาธิการเน้นทำหน้าที่ในการเชื่อมโยงตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม วิเคราะห์ได้ว่าเนื่องจากบทบรรณาธิการทำหน้าที่เป็นคล้ายประตูบานแรกที่จะนำผู้อ่านเข้าสู่เนื้อหาของนิตยสาร และในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นเสมือนเข็มทิศที่แสดงจุดยืนของนิตยสาร ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่สำคัญของบรรณาธิการที่จะพยายามแสดงศักยภาพในการเขียนโดยการเชื่อมโยงตีความในเรื่องต่าง ๆ อย่างน่าเชื่อถือ และสามารถแสดงบทบาทเป็นผู้นำทางความคิดได้ จากการศึกษาพบว่า บทบรรณาธิการของนิตยสาร โลกหนังสือ และ ข้อกระแสด ซึ่งเขียนโดย สุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นบทบรรณาธิการที่แสดงบทบาทน้อยอย่างชัดเจนที่สุด

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นการนำเสนอพบว่า บทบรรณาธิการมีการนำเสนอประเด็นที่หลากหลาย ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ดังจะได้แยกกล่าวต่อไปนี้

1.1 การเมืองการปกครอง จากการศึกษาพบว่าประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการเมืองการปกครองที่ถูกนำเสนอในบทบรรณาธิการมี 2 ประเด็น ได้แก่

- ประเด็นเกี่ยวกับความขัดแย้งทางการเมืองและผลกระทบ
- ประเด็นเกี่ยวกับการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายของรัฐบาล

1.2 เศรษฐกิจ จากการศึกษาพบว่าประเด็นสำคัญทางเศรษฐกิจที่ถูกนำเสนอในบทบรรณาธิการมี 2 ประเด็น ได้แก่

- ประเด็นเกี่ยวกับเศรษฐกิจในภาพรวม
- ประเด็นเกี่ยวกับธุรกิจหนังสือและสิ่งพิมพ์

1.3 สังคม จากการศึกษาพบว่าประเด็นสำคัญทางสังคมที่ถูกนำเสนอมีทั้งหมด 4 ประเด็น ได้แก่

- ประเด็นเกี่ยวกับปัญหาและวิถีชีวิตของคนในสังคมเมือง
- ประเด็นเกี่ยวกับการเรียกร้องสิทธิสตรี
- ประเด็นเกี่ยวกับผลกระทบของเทคโนโลยีสารสนเทศต่อชีวิตประจำวัน
- ประเด็นเกี่ยวกับการนำเสนอปรัชญาแนวคิดหรือธรรมชาติของชีวิตและโลก

1.4 วัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่าประเด็นสำคัญทางวัฒนธรรมที่ถูกนำเสนอในบทบรรณาธิการ โดยรวมเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับวรรณกรรม สามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเด็น ได้แก่

- ประเด็นการให้ข้อคิดเกี่ยวกับการเขียนและวิจารณ์วรรณกรรม
- ประเด็นการให้ข้อคิดเกี่ยวกับเนื้อหาของวรรณกรรม
- ประเด็นเกี่ยวกับชีวิตของนักเขียน
- ประเด็นเกี่ยวกับรางวัลและองค์กรทางวรรณกรรม

2. เรื่องจากปก

จากการศึกษาบทบาทของนิตยสารพบว่าเรื่องจากปกได้แสดงบทบาทในการทำหน้าที่ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม (Transmission) มากที่สุด รองลงมาได้แก่การทำหน้าที่เชื่อมโยงตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม (Correlation) การแสดงบทบาทในการทำหน้าที่รายงานและสอดส่องสังคม (Surveillance) ส่วนบทบาทในการทำหน้าที่ระดมพลังการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในสังคม (Mobilization) เป็นบทบาทที่แสดงออกน้อยที่สุด

สาเหตุที่เรื่องจากปกของนิตยสารเน้นแสดงบทบาทในการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรม อาจวิเคราะห์ได้ว่าเนื่องจากเป็นข้อจำกัดอย่างหนึ่งของนิตยสารแนววรรณกรรม ซึ่งถูกจัดว่าเป็นนิตยสารเชิงศิลปวัฒนธรรมประเภทหนึ่งที่เน้นทางด้านวรรณกรรมในตัวเอง ดังนั้นจึงเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เรื่องจากปกซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของเนื้อหา นิตยสารต้องแสดงบทบาทดังกล่าว

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นการนำเสนอพบว่า เรื่องจากปกเน้นการนำเสนอแต่เฉพาะประเด็นทางวัฒนธรรม ทั้งนี้แม้จะมีการวิเคราะห์ประเด็นทางด้านการเมือง สังคม หรือเศรษฐกิจบ้าง แต่ก็เป็นการวิเคราะห์ผ่านทางวรรณกรรม ดังนั้นจึงนับว่าเป็นการวิเคราะห์วรรณกรรมมากกว่าจะเป็นการวิเคราะห์ประเด็นอื่น ๆ ดังกล่าวโดยตรง ซึ่งจากการศึกษาพบว่าสามารถแบ่งเรื่องจากปกเป็นประเด็นย่อยได้อีก 5 ประเด็น ดังนี้

- ประเด็นเกี่ยวกับนักเขียน
- ประเด็นเกี่ยวกับงานวรรณกรรม

- ประเด็นเกี่ยวกับประวัติและผลงานขององค์กรหรือกลุ่มทางวรรณกรรม
- ประเด็นเกี่ยวกับการนำเสนอหลักฐานข้อมูลทางวรรณกรรม
- ประเด็นเกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ

8. งานวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้น

จากการศึกษาบทบาทของนิคยสารพบว่าวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นได้แสดงบทบาทในการทำหน้าที่รายงานและสอดส่องสังคม (Surveillance) มากที่สุด รองลงมาได้แก่การทำหน้าที่เชื่อมโยงตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม (Correlation) และบทบาทในการทำหน้าที่ถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม (Transmission) ส่วนบทบาทในการทำหน้าที่ระดมพลังการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในสังคม (Mobilization) เป็นบทบาทที่แสดงออกน้อยที่สุด

สาเหตุที่วรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นเน้นแสดงบทบาทในการรายงานและสอดส่องสังคมนี วิเคราะห์ได้ว่ามีสาเหตุสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก เป็นข้อจำกัดประการหนึ่งของศิลปะการประพันธ์ที่มักมุ่งเสนอภาพให้ผู้อ่านเห็นเพื่อตีความเอาเองเป็นด้านหลัก การมุ่งวิเคราะห์หรือมุ่งชี้นามากเกินไปย่อมจะทำให้งานประพันธ์นั้นไม่น่าสนใจเพราะจะเหมือนเป็นการสั่งสอนผู้อ่าน ประการที่สอง นักเขียนเรื่องสั้นที่นำเสนอในนิตยสารแนววรรณกรรมส่วนใหญ่เป็นนักเขียนใหม่ ดังนั้นจึงยังขาดประสบการณ์และความสามารถในการมุ่งเชื่อมโยงตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ อย่างเป็นระบบและมีศิลปะ เนื้อหาจึงมักมุ่งรายงานเหตุการณ์ในสังคมนั้นมากกว่าแต่อย่างไรก็ดี บทบาทการเชื่อมโยงตีความเหตุการณ์ในสังคมนี้อีกก็เป็นบทบาทสำคัญอีกบทบาทหนึ่งของเรื่องสั้น เพียงแต่เป็นบทบาทที่แสดงออกน้อยกว่าบทบาทการรายงานเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคมนั้น

สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นการนำเสนอพบว่า วรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นมีการนำเสนอประเด็นที่หลากหลาย ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ดังจะได้แยกกล่าวต่อไปนี้

8.1 การเมืองการปกครอง จากการศึกษาพบว่าประเด็นสำคัญเกี่ยวกับการเมืองการปกครองที่ถูกนำเสนอในวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นมี 4 ประเด็น ได้แก่

- ประเด็นเกี่ยวกับความขัดแย้งทางการเมือง
- ประเด็นเกี่ยวกับระบบราชการและการปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่รัฐ
- ประเด็นเกี่ยวกับนักการเมือง
- ประเด็นเกี่ยวกับความผิดพลาดของรัฐบาลในการดำเนินนโยบายพัฒนาประเทศ

8.2 เศรษฐกิจ จากการศึกษาพบว่าประเด็นสำคัญทางเศรษฐกิจที่ถูกนำเสนอในวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นมี 6 ประเด็น ได้แก่

- ประเด็นเกี่ยวกับสาเหตุของความยากจน
- ประเด็นเกี่ยวกับความเหลื่อมล้ำของคนในสังคม
- ประเด็นเกี่ยวกับเศรษฐกิจการค้าระหว่างประเทศ
- ประเด็นเกี่ยวกับจริยธรรมแบบทุนนิยม
- ประเด็นเกี่ยวกับการทำงาน
- ประเด็นเกี่ยวกับการกว้านซื้อที่ดินและการเก็งกำไร

8.3 สังคม จากการศึกษาพบว่าประเด็นสำคัญทางสังคมที่ถูกนำเสนอในวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นมี 3 ประเด็น ได้แก่

- ประเด็นเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่และปัญหาในสังคมชนบท
- ประเด็นเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่และปัญหาในสังคมเมือง
- ประเด็นเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่และปัญหาในสังคมโดยทั่วไป

สำหรับประเด็นเกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่และปัญหาในสังคมโดยทั่วไปนี้สามารถแบ่งออกเป็นประเด็นย่อยได้อีก 12 ประเด็น ได้แก่

- ประเด็นเกี่ยวกับชีวิตครอบครัวและความรัก
- ประเด็นเกี่ยวกับคนชรา คนพิการ และคนปัญญาอ่อน
- ประเด็นเกี่ยวกับการศึกษา
- ประเด็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ประเด็นเกี่ยวกับพัฒนาการทางเทคโนโลยีและผลกระทบต่อความเป็นอยู่
- ประเด็นเกี่ยวกับปัญหาโสเภณีและแรงงานเด็ก
- ประเด็นเกี่ยวกับความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
- ประเด็นเกี่ยวกับปรัชญาแนวคิดหรือธรรมชาติของชีวิตและโลก
- ประเด็นเกี่ยวกับสื่อมวลชน
- ประเด็นเกี่ยวกับการแพทย์และสาธารณสุข
- ประเด็นเกี่ยวกับค่านิยมของสังคมที่ควรเปลี่ยนแปลง
- ประเด็นเกี่ยวกับปัญหาการทำแท้งและเสรีทางเพศ

8.4 วัฒนธรรม จากการศึกษาพบว่าประเด็นสำคัญทางวัฒนธรรมที่ถูกนำเสนอในวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นมี 4 ประเด็น ได้แก่

- ประเด็นเกี่ยวกับสถาบันศาสนา
- ประเด็นเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมประเพณี
- ประเด็นเกี่ยวกับภาษาและวรรณกรรม
- ประเด็นเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สามารถสรุปโดยภาพรวมได้ว่า นิตยสารแนววรรณกรรม ได้แสดงบทบาทในการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมอย่างหลากหลาย โดยบทบาทการเน้นแสดงบทบาทในการเชื่อมโยงตีความเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม (Correlation) เรื่องจากปกเน้นการแสดงผลบทบาทในการถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้แก่สังคม (Transmission) ส่วนวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้น เน้นการแสดงผลบทบาทในการรายงานและสอดส่องสังคม (Surveillance) ส่วนบทบาทในการทำหน้าที่ระดมพลังการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในสังคม (Mobilization) เป็นบทบาทที่แสดงออกน้อยที่สุดในทุก ๆ ส่วนของนิตยสาร

เหตุที่บทบาทในการระดมพลังการเคลื่อนไหวต่าง ๆ ในสังคม เป็นบทบาทที่แสดงออกน้อยที่สุดนี้ วิเคราะห์ได้ว่าเนื่องจากเหตุผลสำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ประการแรก เป็นเพราะข้อจำกัดของความเป็นนิตยสารแนวศิลปวัฒนธรรม ซึ่งส่วนใหญ่จะมุ่งให้ผู้อ่านคิดและวิเคราะห์ปัญหาเองมากกว่าจะมุ่งชี้แนะให้เกิดกระแส ประการที่สอง เนื่องจากเกิดกระแสต่อต้านวรรณกรรมที่มุ่งชี้แนะความคิดมากเกินไปว่าเป็นวรรณกรรมที่ขาดศิลปะ ดังนั้นจึงทำให้ทั้งนักเขียนและบรรณาธิการของนิตยสารระมัดระวังการแสดงท่าทีดังกล่าว โดยรวมมักเชื่อมโยงและสะท้อนให้เห็นปัญหา รวมถึงถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมมาเปรียบเทียบอย่างมีศิลปะเพื่อมุ่งให้ผู้อ่านวิเคราะห์เอาเอง

สำหรับประเด็นการนำเสนอพบว่านิตยสารแนววรรณกรรมมีการนำเสนอประเด็นที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นประเด็นทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยบทบาทการและเรื่องจากปกจะเน้นประเด็นทางวัฒนธรรม ส่วนวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นจะเน้นประเด็นทางสังคม

สาเหตุที่บทบาทการและเรื่องจากปกเน้นนำเสนอประเด็นทางด้านศิลปวัฒนธรรม วิเคราะห์ได้ว่าเนื่องด้วยเป็นข้อจำกัดประการหนึ่งของความเป็นนิตยสารแนวนี้ ส่วนการที่วรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นเน้นนำเสนอประเด็นทางสังคม วิเคราะห์ได้ว่าเนื่องจากเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของงานวรรณกรรมที่มักมุ่งเสนอภาพที่อยู่ใกล้ตัวของผู้เขียน ทั้งนี้ นักเขียนดำรงชีวิตอยู่ในสังคมในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่ง ดังนั้นภาพสะท้อนของเรื่องสั้นจึงมักเน้นประเด็นทางสังคมเป็นหลักเพราะอยู่ใกล้ชิดกับชีวิตของนักเขียนมากที่สุด

จากที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นบทสรุปของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ซึ่งจะได้อภิปรายผลการวิจัยในหัวข้อต่อไป

2. อภิปรายผลการวิจัย

จากสรุปผลการวิจัยที่ผ่านมาสามารถนำมาอภิปรายได้โดยแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นที่สำคัญ ได้แก่ ประเด็นเกี่ยวกับนิตยสารแนววรรณกรรมกับสังคมไทย ประเด็นเกี่ยวกับภาพสะท้อนสังคมไทยในนิตยสารแนววรรณกรรม และประเด็นเกี่ยวกับคุณค่าของนิตยสารแนววรรณกรรม

2.1 นิตยสารแนววรรณกรรมกับสังคมไทย

นิตยสารแนววรรณกรรมเป็นสื่อมวลชนเล็ก ๆ อีกหน่วยหนึ่งในสังคมไทย จากสรุปผลการวิจัยที่ผ่านมา ชี้ให้เห็นว่าแม้นิตยสารที่เน้นนำเสนอเรื่องราวทางวรรณกรรมจะมีในสังคมไทยมานานแล้ว แต่นิตยสารที่มีลักษณะเป็นนิตยสารแนววรรณกรรมอย่างชัดเจนเริ่มปรากฏขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2520 ซึ่งเป็นระยะที่การเมืองไทยได้ดำเนินมาถึงจุดพลิกผันอีกจุดหนึ่ง ทั้งนี้อาจวิเคราะห์ได้ถึงปัจจัยสำคัญอย่างน้อย 3 ประการ ที่มีส่วนผลักดันให้เกิดนิตยสารแนวนี้ขึ้นในระยะดังกล่าว

ปัจจัยแรก ได้แก่พัฒนาการของวรรณกรรมแนวก้าวหน้าซึ่งเริ่มก่อตัวมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2507 และมีอิทธิพลยิ่งต่อนักศึกษาปัญญาชนในการผลักดันให้เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ได้ดำเนินต่อเนื่องกันมาจนถึงจุดเฟื่องฟูที่สุดทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพในระหว่างปี พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2519¹ ทั้งนี้ด้วยเหตุว่าเมื่อรัฐบาลเผด็จการทางการทหารถูกขับไล่ออกไปหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 แนวคิดแบบอำนาจนิยมที่ครอบงำสังคมไทยมาเป็นเวลานานถูกทำให้ลดบทบาทลงอย่างรวดเร็วในระยะสั้น ๆ ระหว่างปี พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2519 ดังนั้นวรรณกรรมแนวก้าวหน้าที่เคยถูกปิดกั้นมาตลอดระยะเวลาอันยาวนานจึงได้พัฒนาขึ้นอย่างเต็มที่ มีแนวความคิดหลากหลายมากขึ้น เริ่มเกิดกระแสการวิพากษ์วิจารณ์และผู้ที่สนใจทางวรรณกรรมแนวก้าวหน้ามากขึ้น ซึ่งจากการสำรวจระหว่างวันที่ 15 ตุลาคม พ.ศ. 2516 - 6 ธันวาคม พ.ศ. 2517 พบว่ามีการพิมพ์หนังสือการเมืองออกมาถึง 335 เล่ม กล่าวได้ว่าในระยะเวลา 5 วัน จะมีการพิมพ์หนังสือประเภทนี้ออกมา 4 เล่ม² ดังนั้น ความตื่นตัวต่อ

¹ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, วรรณกรรมปัจจุบัน (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2537), หน้า 22.

² ทวีศักดิ์ ปิ่นทอง, “นวนิยายกับการเมืองไทย ช่วงปี พ.ศ. 2507 - 2522: การศึกษาความสัมพันธ์ของนวนิยายกับการเมือง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), หน้า 86.

การตอบรับของผู้อ่านจึงเป็นจุดสำคัญที่ทำให้เกิดความตึงเครียดของนิยายสารแนวนี้นี้ขึ้นเพื่อรองรับกระแสดังกล่าว

ปัจจัยที่สอง หลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 รัฐบาลของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ใช้อำนาจเผด็จการทางการเมืองเข้าควบคุมสื่อมวลชนอย่างเข้มงวด มีสื่อมวลชนจำนวนมากที่ถูกสั่งปิด เสรีภาพในด้านการวิพากษ์วิจารณ์ที่ได้มาอย่างรวดเร็วหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 กลับต้องสูญเสียไปอย่างรวดเร็วเช่นกัน ทำให้สื่อมวลชนหลายแขนงพยายามวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลต่อไปโดยใช้รูปแบบที่แตกต่าง ทั้งนี้ สุชาติ สวัสดิ์ศรี ซึ่งเป็นอีกผู้หนึ่งที่เติบโตมากับกระแสของวรรณกรรมสมัยใหม่และเป็นบรรณาธิการของ สังคมนิคมศาสตร์ปริทัศน์ ซึ่งเป็นวารสารแนวก้าวหน้าและมีบทบาทสำคัญยิ่งในการแสดงทัศนะต่อต้านค่านิยม การศึกษา และความเป็นเผด็จการของรัฐบาลมาโดยตลอด³ แต่ถูกสั่งปิดไปหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 จึงต้องเปลี่ยนแนวการจัดทำนิยายสารโดยหันมาทำแนวที่เขาสนใจและถนัด ซึ่งก็คือแนววรรณกรรม⁴ ดังที่สุชาติเคยกล่าวว่า สังคมนิคมศาสตร์ปริทัศน์ เป็นนิยายสารที่เน้นขนบ Social Criticism ส่วน โลกหนังสือ เป็นนิยายสารที่เน้นขนบแบบ Literature Criticism⁵ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า นิยายสารแนววรรณกรรมเป็นความพยายามสานต่อความต่อเนื่องในการวิพากษ์วิจารณ์สังคมนิคมและการเมือง แต่เลี้ยวไปสู่การวิพากษ์วิจารณ์ผ่านทางวรรณกรรม ทั้งนี้ เพราะบรรยากาศทางการเมืองในระยะดังกล่าวไม่เปิดโอกาสให้การวิพากษ์วิจารณ์โดยตรงสามารถกระทำได้

ปัจจัยประการที่สาม ได้แก่การพัฒนาทางเศรษฐกิจตั้งแต่การประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติในปี พ.ศ. 2504 โดยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เจริญเติบโตขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลถึงพัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศให้เจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว ทำให้สื่อสารมวลชนที่มีอยู่เดิมสามารถแพร่กระจายสารสนเทศไปสู่ประชาชนได้มากขึ้น เกิดการยอมรับในบทบาทของนิยายสารในแง่การให้ความรู้เฉพาะด้าน เฉพาะสาขา ดังนั้นจึงเกิดการปรับเปลี่ยน

³ วรรณนิภา นิยมไทย, “สังคมนิคมศาสตร์ปริทัศน์กับบทบาทในการพัฒนาภูมิปัญญาทางการเมืองในสังคมไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 4.

⁴ สัมภาษณ์ สุชาติ สวัสดิ์ศรี, อ้างถึงใน “สุชาติ สวัสดิ์ศรี นักเขียนรางวัล ‘ศรีบูรพา’,” 5 พฤษภาคม (พฤษภาคม 2540): 9 - 11.

⁵ สิงห์สนามหลวง, “ดั่งงามจริงดวง บ่นวรรณกรรม,” ผู้จัดการรายวัน (10 ตุลาคม 2539): 8.

บทบาทและหน้าที่ของสื่อในสังคมขึ้น ดังที่ ระวีวรรณ ประกอบผล เสนอว่า หลังปี พ.ศ. 2520 เริ่มเกิดนิตยสารเฉพาะทางมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด^๑ ดังนั้นการที่นิตยสารแนววรรณกรรม ซึ่งเป็นนิตยสารเฉพาะกลุ่มอีกประเภทหนึ่งเกิดขึ้นในระยะนี้ จึงเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการทาง เศรษฐกิจและสังคม

ปัจจัยทั้ง 3 ประการดังกล่าวนี้ เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดนิตยสารแนววรรณกรรม ขึ้นในสังคมไทย แต่อย่างไรก็ดี พัฒนาการของนิตยสารแนวนี้ในระยะต่อมาก็มีการปรับเปลี่ยน ไปตามปัจจัยแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับปัจจัยทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจซึ่งเป็นเงื่อนไข สำคัญในการกำหนด

หลังจากรัฐบาลเผด็จการอย่างสุดขั้วของ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร อยู่ในอำนาจ ได้ระยะหนึ่งก็เกิดการรัฐประหารขึ้นในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2520 และพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรี มีการใช้นโยบายผ่อนปรนทางการเมืองมากขึ้น บรรยากาศ ทางด้านการวิพากษ์วิจารณ์มีมากขึ้นตามลำดับ อาจกล่าวได้ว่าหลังสมัยรัฐบาลของ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร ความเครียดทางการเมืองซึ่งดำเนินมาตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ก็ ค่อย ๆ ผ่อนคลายลงไป เกิดสื่อมวลชนแขนงอื่น ๆ ที่เน้นการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ความจำเป็นในการวิพากษ์วิจารณ์การเมืองในนิตยสารแนววรรณกรรมจึงลดน้อยลงตาม ลำดับ ดังนั้นนิตยสารแนววรรณกรรมจึงเริ่มให้ความสำคัญกับการวิพากษ์วิจารณ์ในด้านอื่น ๆ มากขึ้น

อย่างไรก็ดี เนื่องจากนิตยสารแนววรรณกรรมเป็นนิตยสารเฉพาะกลุ่มซึ่งมีผู้อ่าน ไม่มากนัก และหลังจากความเครียดทางการเมืองค่อย ๆ ลดความรุนแรงลงไป ปรากฏว่าการ พัฒนาทางเศรษฐกิจกลับเข้ามามีบทบาทสำคัญมากขึ้น ดังนั้นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อพัฒนาการของ นิตยสารแนววรรณกรรมจึงมิใช่ปัจจัยทางการเมืองอีกต่อไป หากเป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจ ดังจะ เห็นได้ว่าแม้ในบางรัฐบาล บางยุคสมัย ที่สื่อมวลชนถูกอำนาจรัฐเข้าแทรกแซง เช่น เหตุการณ์ ความรุนแรงทางการเมืองในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 สื่อโทรทัศน์และวิทยุถูกปิดเบื่อนข่าว สื่อหนังสือพิมพ์และนิตยสารหลายฉบับถูกข่มขู่ หรือในสมัยของนายบรรหาร ศิลปอาชา เป็น นายกรัฐมนตรี มีรายการวิทยุและโทรทัศน์หลายรายการถูกตรวจสอบ รายการ “มองต่างมุม” ของ ดร.เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ถูกสั่งปิด แต่ก็ไม่ปรากฏว่า นิตยสารแนววรรณกรรมจะถูกคุกคาม หรือกระทั่งถูกตัดเตือนจากรัฐบาลแต่อย่างไร ทั้งนี้นิตยสารแนวนี้ก็มีการวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล

^๑ ระวีวรรณ ประกอบผล, นิตยสารไทย (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), หน้า 69 - 70.

อย่างรุนแรงไม่แพ้สื่ออื่น ๆ ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ว่า เนื่องจากนิตยสารแนวนี้เป็นเพียงสื่อมวลชนแขนงเล็ก ๆ ที่มียอดจำหน่ายไม่มากนัก จึงไม่มีความสำคัญท่ามกลางสื่อมวลชนจำนวนมากมาย ในปัจจุบัน ดังนั้นสิ่งที่นิตยสารแนวนี้ต้องต่อสู้ในปัจจุบันจึงมิใช่แค่กิจการทางการทหาร แต่เป็นการต่อสู้ทางเศรษฐกิจ

ในระยะกว่า 20 ปีที่ผ่านมา แม้กิจการทางการทหารจะค่อย ๆ ลดอำนาจลงไปจากสังคมไทย แต่ศูนย์กลางแห่งอำนาจก็ยังมิได้ตกมาถึงประชาชนทั่วไปอย่างแท้จริง หากมีการเปลี่ยนโอนอำนาจขึ้นอีกครั้งหนึ่ง จากกิจการทางการทหารมาสู่กลุ่มของชนชั้นกลางซึ่งใช้อำนาจทางเศรษฐกิจเป็นอาวุธในการควบคุมสังคม⁷

ทฤษฎีสื่อสารมวลชน (Four Theories of the Press) ได้กล่าวถึงความเกี่ยวพันระหว่างสื่อมวลชนและสังคม โดยชี้ให้เห็นว่าในแต่ละกลุ่มหรือแต่ละสังคมย่อมตั้งความคาดหวังต่อบทบาทหน้าที่ของสื่อมวลชนแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับบริบท (Context) ทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละสถานที่ (Space) และแต่ละช่วงเวลา (Time) ทฤษฎีดังกล่าวนี้ได้แตกย่อยออกเป็นอีก 4 ทฤษฎี ได้แก่ ทฤษฎีอำนาจนิยม (Authoritarian Theory) ทฤษฎีอิสรภาพนิยม (Libertarian Theory) ทฤษฎีความรับผิดชอบต่อสังคม (Social Responsibility Theory) และทฤษฎีคอมมิวนิสต์โซเวียต (Soviet Communist Theory) * ทั้งนี้จะเห็นว่าสำหรับในสังคมไทย กลุ่มที่มีอำนาจมากที่สุดได้แก่กลุ่มอำนาจนิยม ดังนั้นการพยายามต่อสู้เพื่อเสรีภาพในการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นของสื่อมวลชนจึงถูกคุกคามเสมอมา แม้จะมีการถ่ายโอนอำนาจกันหลายครั้งในประวัติศาสตร์ ไม่ว่าจะเปลี่ยนจากผู้มีอำนาจในราชสำนักมาสู่กิจการทางการทหาร หรือการถ่ายโอนอำนาจจากกิจการทางการทหารมาสู่กลุ่มชนชั้นกลางที่ใช้อำนาจทางเศรษฐกิจเป็นอาวุธ แต่อย่างไรก็ดี คติแบบอำนาจนิยมก็ยังคงดำรงอยู่ในสังคมไทย เพียงแต่มีการเปลี่ยนกลุ่มและรูปแบบเท่านั้น ดังนั้นแล้ว บทบาทที่แท้จริงของนิตยสารแนววรรณกรรมในสังคมไทยก็คือการทำหน้าที่ในฐานะสื่อมวลชนอีกแขนงหนึ่งในการต่อสู้กับคติอำนาจนิยมที่ครองงำอยู่ในสังคมไทย หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการต่อสู้ระหว่างกลุ่มที่ยึดคติแบบความรับผิดชอบต่อสังคม กับกลุ่มที่ยึดคติแบบอำนาจนิยมในสังคมไทยนั่นเอง

⁷ พัสนัย นุตาลัย, “การสื่อสารทางการเมืองของชนชั้นกลาง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการประชาสัมพันธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 1 - 8.

* อ่านรายละเอียดของทั้ง 4 ทฤษฎีนี้ได้ ในบทที่ 2, หน้า 15 - 20.

2.2 ภาพสะท้อนสังคมไทยในนิตยสารแนววรรณกรรม

นิตยสารเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมที่ดำรงอยู่ ดังนั้น ภาพสะท้อนจากนิตยสารย่อมมีความเกี่ยวข้องกับความเป็นไปในสังคมด้วย ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ว่า ปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการกำหนดเนื้อหาของนิตยสารมีอย่างน้อย 2 ปัจจัย ได้แก่ ประการแรกคือสถานการณ์ในสังคม ประการสำคัญต่อมาคือนโยบายของนิตยสาร ซึ่งสามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 9 แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยที่มีผลต่อการกำหนดเนื้อหาของนิตยสาร

จากแผนภาพข้างต้น จะเห็นว่าปัจจัยทางสถานการณ์ นโยบาย และเนื้อหาของนิตยสารมีความเกี่ยวพันกันเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นย่อมจะส่งผลกระทบต่อการดำเนินนโยบายรวมถึงการนำเสนอเนื้อหาของนิตยสาร ในขณะเดียวกัน นโยบายของนิตยสารก็ส่งผลถึงการกำหนดเนื้อหาและอาจมีผลกระทบต่อสถานการณ์ทางสังคมได้ในที่สุด เช่น ในระยะที่เกิดสถานการณ์แบบเผด็จการทางการเมือง นโยบายของนิตยสารก็มุ่งไปสู่การตอบโต้ต่อสู้กับสถานการณ์ดังกล่าว ซึ่งจะส่งผลถึงการกำหนดประเด็นวาระเนื้อหาของนิตยสารโดยตรง ทั้งนี้เป็นไปตามทฤษฎีการกำหนดวาระสาร (Agenda Setting)^{*} ที่ว่า สื่อมวลชนจะมีบทบาทสำคัญในการกำหนดประเด็นสำคัญของสารสนเทศที่เกิดขึ้นในสังคมให้ผู้รับสารได้รับรู้

^{*} อ่านรายละเอียดได้ในบทที่ 2, หน้า 23 - 25.

จากที่กล่าวมาจึงทำให้มองเห็นได้ว่า ภาพสะท้อนสังคมไทยในนิตยสารแนววรรณกรรม ย่อมเป็นผลจากนโยบายของนิตยสารตลอดจนสถานการณ์บางอย่างในสังคมเป็นตัวกำหนด ดังนั้นการวิเคราะห์เนื้อหาของนิตยสาร จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้มองเห็นภาพสะท้อนบางอย่างของสังคมไทยได้ แต่ภาพสะท้อนดังกล่าวนี้ก็มิใช่ข้อจำกัดอยู่ในตัวเอง กล่าวคือเป็นภาพเพียงส่วนหนึ่งของสังคม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เป็นภาพที่ถูกกำหนดประเด็นขึ้น (Agenda Setting) ตามนโยบายของนิตยสาร

จากการศึกษาที่ผ่านมาทั้งหมดในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เกี่ยวกับภาพสะท้อนสังคมไทยในนิตยสารแนววรรณกรรม ไม่ว่าจะทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม สามารถนำมาสรุปเป็นภาพรวมของโครงสร้างสังคมไทย โดยนำเสนอเป็น 3 ลักษณะที่สำคัญ ได้แก่ การชี้ให้เห็นถึงลักษณะโดยพื้นฐานของสังคมไทย การชี้ให้เห็นถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย และการชี้ให้เห็นถึงลักษณะอนาคตของสังคมไทย นอกจากนี้ยังมีอีกประเด็นหนึ่ง แม้จะไม่ได้ถูกเอ่ยถึงอย่างเป็นทางการมากนัก แต่ก็ยังเป็นประเด็นที่มีคุณค่าแก่ความสนใจศึกษา ได้แก่ประเด็นเกี่ยวกับทางออกของสังคมไทย

พื้นฐานของสังคมไทย

สำหรับลักษณะพื้นฐานของสังคมไทยนั้น จากการศึกษาพบว่าเนื้อหาของนิตยสารโดยรวมเสนอว่าเป็นสังคมแบบเกษตรกรรม คนในสังคมมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย อยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ครอบครัวเป็นแบบครอบครัวขยาย คนในครอบครัวทุกคนต่างรักใคร่กลมเกลียวกัน เป็นสังคมที่ยึดมั่นและผูกพันกับศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับศาสนาพุทธเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ดี สังคมไทยก็มีปัญหาพื้นฐานอยู่หลายประการ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับค่านิยมหรือความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ ปัญหาภัยธรรมชาติ เช่นน้ำท่วมหรือฝนแล้ง รวมถึงปัญหาเกี่ยวกับความป่วยไข้

นอกจากนี้ยังมีภาพสะท้อนเกี่ยวกับพื้นฐานแห่งความเป็นมนุษย์อีกหลายด้าน ได้แก่การเสนอว่าโดยพื้นฐานแล้ว มนุษย์เป็นสัตว์ที่โหดร้าย เห็นแก่ตัว เอาเปรียบซึ่งกันและกัน ดังนั้นแม้โดยพื้นฐานของสังคมไทยจะเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความสุขสงบ แต่ก็มักมีการเอาเปรียบเบียดเบียนผู้ที่อ่อนแอกว่าอยู่เสมอ อย่างไรก็ตาม ปัญหาเหล่านี้ก็ยังคงเป็นปัญหาที่สังคมไทยสามารถรับมือแก้ไขได้

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า ภาพของพื้นฐานสังคมไทยที่ถูกนำเสนอในนิตยสารแนววรรณกรรม แท้ที่จริงแล้วก็คือสังคมชนบทนั่นเอง อาจกล่าวได้ว่าสังคมชนบทก็คือ “สัญลักษณ์” ที่ใช้แทนสังคมที่ตกค้างมาแต่อดีต เป็นสังคมในอุดมคติ เป็นสังคมที่มีแต่ความสุขสงบและสวยงาม

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าโดยพื้นฐานแล้ว สังคมไทยอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายและมีความสุข แม้จะมีปัญหาจากพื้นฐานแห่งความเป็นมนุษย์หรือตามธรรมชาติอยู่บ้าง แต่ก็ยังเป็นปัญหาที่ไม่รุนแรงมากนัก อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยนั้น ทำให้เกิดปัญหานานาประการเข้ามาในสังคม

จากการวิเคราะห์เหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยนั้น พบว่าเนื้อหาโดยรวมของนิตยสารเสนอว่ามาจากปัจจัยที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ ปัจจัยทางการเมือง และปัจจัยทางเศรษฐกิจ โดยปัจจัยทางการเมืองเป็นปัจจัยที่มีลักษณะเป็นรูปธรรม เป็นการคุกคามและรุกเข้ามาของกลุ่มอำนาจนิยมจากส่วนกลาง เช่นการส่งข้าราชการหรือกองกำลังทหารเข้าไปสู่สังคมในชนบท มีการเอาเปรียบคชชีพของข้าราชการต่อชาวบ้าน รวมไปถึงการแย่งชิงอำนาจระหว่างเผด็จการทางการเมืองและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย อันนำมาซึ่งความบาดเจ็บล้มตายของคนจำนวนมาก

แต่อย่างไรก็ดี แม้ปัจจัยทางการเมืองจะมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งในระยะ พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2524 แต่ก็ค่อย ๆ ลดความสำคัญลง ในขณะที่ปัจจัยทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปัจจัยที่ถูกนำเสนอในเนื้อหาของนิตยสารด้วยลักษณะอันเป็นนามธรรมมากกว่าค่อย ๆ เข้ามามีอิทธิพลในสังคมไทยมากขึ้น

จากการศึกษาพบว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจเริ่มรุกเข้าสู่โครงสร้างพื้นฐานของสังคมไทยมาตั้งแต่ระยะที่ปัจจัยทางการเมืองยังมีบทบาทสำคัญ โดยที่ปัจจัยทางเศรษฐกิจจะอิงมากับปัจจัยทางการเมือง ใช้ปัจจัยทางการเมืองเป็นโล่ห์ปกป้องให้การขยายตัวของเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา

ปัจจัยทางเศรษฐกิจในระยะต้นจะเข้ามาทับซ้อนกับพ่อค้าซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีนที่เข้ามาเอาเปรียบในด้านการค้าขาย การให้เงินกู้ดอกเบี้ยราคาแพง การเป็นพ่อค้าคนกลางที่เอาเปรียบกดราคาจากผลผลิตของชาวบ้านแล้วนำไปขายราคาแพง แต่บทบาทของพ่อค้าคนจีนเหล่านี้ค่อย ๆ หายไปจากเนื้อหาของนิตยสารแนววรรณกรรม และปรากฏว่ามีกลุ่มอำนาจแบบใหม่รุกเข้ามาแทนที่มากขึ้น มีลักษณะเป็นนามธรรมมากขึ้น โดยมักใช้คำว่า “บริษัท” เป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มอำนาจใหม่นี้

การรุกเข้ามาของกลุ่มอำนาจดังกล่าวมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพของสังคมชนบทเป็นอย่างยิ่ง มีการกว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร การสร้างธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ รวมถึงการสร้างโรงงานอุตสาหกรรมซึ่งเป็นต้นเหตุของปัญหามลพิษอื่น ๆ ที่จะตามมาอีก ป่าผืนนา รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ที่ชาวบ้านคุ้นเคยและใช้ในการทำมาหากินค่อย ๆ

หายไป ถูกแทนที่ด้วยสิ่งปลูกสร้างขนาดใหญ่ที่พวกเขาไม่มีสิทธิ์เป็นเจ้าของ ประเด็นเหล่านี้ปรากฏชัดขึ้นในเนื้อหาของนิยายสารนับแต่ปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา

นอกจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพแล้ว เนื้อหาของนิยายสารยังเสนอด้วยการรุกเข้ามาของกลุ่มบริษัทสมัยใหม่ยังส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงที่ลึกลงไปจนถึงระดับจิตสำนึกและค่านิยมอีกด้วย ทั้งนี้โดยมีปัจจัยทางการเมืองเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนอย่างแข็งขัน การรุกเข้ามดังกล่าวนี้จะมีเทคโนโลยีสมัยใหม่ ถนน สะพาน เครื่องใช้ไฟฟ้า เครื่องอำนวยความสะดวก โทรทัศน์ วิทยุ และอื่น ๆ เป็นสัญลักษณ์ ดังที่งานวิจัยเรื่อง *Value Conflicts in Thai Society: Agonies of Change Seen in Short Stories* สรุปว่า สิ่งเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ที่ใช้แทน “ความทันสมัย” (Modernity)⁸ ซึ่งได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกับสังคมแบบดั้งเดิมในระดับโครงสร้าง เกิดค่านิยมแบบใหม่ เกิดความฟุ้งเฟ้อและถูกค่านิยมแบบดั้งเดิม จากที่เคยวัดคุณค่าของการเป็นคนที่คุณงามความดี มีความยึดมั่นในศาสนา ก็มาสู่การวัดคุณค่าของคนที่ยึดดูสิ่งของภายนอก คนในสังคมเริ่มมีชีวิตที่โคดเดี่ยวแปลกแยก และแม้แต่สถาบันศาสนาก็ไม่สามารถยึดถือได้อีกต่อไป พระในศาสนาพุทธนิยมวัตถุไม่ต่างกับชาวบ้าน ศาสนสถานถูกสร้างให้ใหญ่โตและเรียกทรัพย์สินบริจาคมากเกินความจำเป็น

แม้จะมีคนจำนวนมากต้องการต่อสู้ แต่ก็งุนงงกับอำนาจใหม่ เพราะการรุกเข้ามามีมิใช่การใช้อาวุธหรือกำลังเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีลักษณะอันเป็นนามธรรมอื่น ๆ เช่น กฎหมาย เงิน รวมถึงค่านิยมความฟุ้งเฟ้อต่าง ๆ เป็นเครื่องมือสำคัญ เนื้อหาของนิยายสารโดยรวมเสนอว่าสิ่งเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านในสังคมแบบดั้งเดิมพ่ายแพ้อย่างไม่มีทางสู้ แม้แต่ผู้ที่เคยต่อสู้กับอำนาจทางการเมือง โดยเคยเข้าไปร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยหลังเหตุการณ์ ตุลาคม พ.ศ. 2519 แต่ก็ปรากฏว่า บุคคลเหล่านี้จำนวนมากกลับยอมปรับตัวเป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมไปด้วย

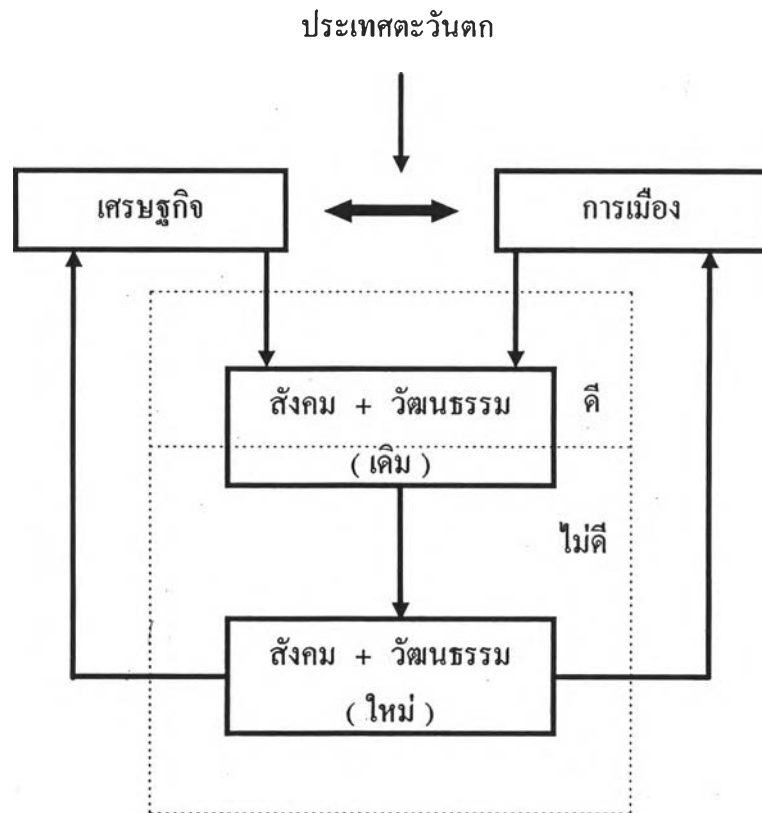
ปัจจัยทางเศรษฐกิจที่รุกเข้ามาอย่างรวดเร็วและรุนแรงทั้งระดับโครงสร้างและจิตสำนึกของคนในสังคมเช่นนี้ สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นในสังคมอย่างมากมาย เช่น ปัญหาการแตกสลายของคนในสถาบันครอบครัว ปัญหาการละทิ้งคนชราคนพิการและคนปัญญาอ่อน ปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยคนจน ปัญหาแรงงานเด็ก ปัญหาโสเภณี ปัญหาความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาการทำแท้งและ

⁸ Suvanna Kriengkraipetch and Larry E. Smith, *Value Conflicts in Thai Society: Agonies of Change Seen in Short Stories* (Bangkok: Social Research Institute, 1992), pp. 204.

เสรีทางเพศ รวมไปถึงปัญหาในระดับจิตสำนึก ได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับความพึงพอใจและนิยมนิยัตต ปัญหาเกี่ยวกับการไล่ล่าแย่งชิงผลประโยชน์ ปัญหาความไร้น้ำใจ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้คนในสังคมไทยเกิดอาการป่วยไข้ทางจิต และกักขังตัวเองอยู่กับความคิดของตนเองมากขึ้น ดังจะเห็นได้ว่าเรื่องสั้นที่เน้นนำเสนอปัญหาจากภายในของปัจเจกบุคคลมีแนวโน้มสูงมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดในช่วงปี พ.ศ. 2538 - พ.ศ. 2539

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า เนื้อหาโดยรวมของนิยายสารเสนอว่าปัจจัยที่เป็นสาเหตุสำคัญของการเปลี่ยนแปลงในสังคมไทย ได้แก่ปัจจัยทางการเมืองและปัจจัยทางเศรษฐกิจ โดยปัจจัยทางเศรษฐกิจจะอิงอยู่กับปัจจัยทางการเมืองเสมอ สุชาติ สวัสดิ์ศรี ได้เขียนวิเคราะห์ไว้ในบทบรรณาธิการของนิยายสาร โลกหนังสือ และ ข้อถกเถียง หลายครั้งว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจเริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้นตั้งแต่สมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2504 ทำให้สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมเดิมซึ่งเป็นสังคมที่มีความสงบสุขของไทยเกิดความเปลี่ยนแปลงไปสู่ทิศทางที่เลวร้ายลง เนื้อหาของนิยายสารโดยรวมมักชี้ให้เห็นว่า การพยายามเปลี่ยนแปลงนี้มีแรงผลักดันที่สำคัญมาจากกลุ่มอำนาจนิยมจากต่างประเทศที่ต้องการขยายตัวทางการค้าเข้ามาสู่ประเทศไทยและประเทศด้อยพัฒนาอื่น ๆ ประกอบกับการที่กลุ่มผู้มีอำนาจในรัฐบาลมักมองว่า ชนบทคือสังคมที่ยังไม่พัฒนา ส่วนสังคมเมืองเป็นสังคมที่พัฒนาแล้ว ดังนั้นการจะพัฒนาสังคมชนบทก็คือการทำให้สังคมชนบทกลายเป็นสังคมเมือง นโยบายต่าง ๆ ที่รัฐบาลมุ่งใช้ในการพัฒนาจึงเป็นตัวเร่งที่ทำให้อำนาจเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเข้าไปในชนบทมากขึ้น ยิ่งพัฒนา ชนบทก็ยิ่งพบกับปัญหาและถูกเอาเปรียบในทุก ๆ ด้าน คนหนุ่มสาวในสังคมชนบทต้องอพยพเข้าไปขายแรงงานหรือไปเป็นโสเภณีราคาถูกในเมืองหลวง ทั้งคนเฒ่าคนชราและเด็กให้อยู่ในสังคมชนบทที่กำลังดำเนินไปสู่ความล่มสลาย ส่วนในด้านของสังคมเมืองก็เป็นสังคมที่เต็มไปด้วยปัญหาในทุก ๆ ด้านด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะทางด้านสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ จนถึงสภาพจิตใจ ดังนั้นเมื่อคนในสังคมชนบทอพยพเข้ามาจึงต้องพบกับสภาพที่เลวร้ายยิ่งกว่า ปัญหาในสังคมจึงยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น

จากที่กล่าวมาสามารถสรุปภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยซึ่งถูกนำเสนอในเนื้อหาของนิยายสารแนววรรณกรรมได้ดังนี้

แผนภาพที่ 10 แสดงความเปลี่ยนแปลงของสังคมแบบดั้งเดิมสู่สังคมแบบใหม่

จากแผนภาพข้างต้นสามารถอธิบายได้ว่า เนื้อหาของนิตยสารโดยรวมมักเสนอว่าสังคมดั้งเดิมของไทยนั้นเป็นสังคมที่มีความดั้งเดิมอยู่มาก แม้จะมีด้านไม่ดีอยู่บ้างแต่ก็เป็นส่วนน้อยและสามารถรับมือกับปัญหาได้ แต่ต่อมาเมื่อมีการรุกเข้ามาของปัจจัยทางเศรษฐกิจและการเมืองซึ่งเกี่ยวพันกันอยู่และได้รับแรงผลักดันที่สำคัญมาจากประเทศตะวันตก ทำให้สังคมเดิมของไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมใหม่ แต่ปรากฏว่าสังคมใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปนี้ กลับเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความเลวร้ายและปัญหามากมายประการ จากนั้นสังคมใหม่ก็จะส่งแรงผลักดันผ่านทางเศรษฐกิจและการเมืองไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคมแบบดั้งเดิมอื่น ๆ ต่อไปอีก

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า สังคมใหม่ซึ่งถูกนำเสนอในเนื้อหาของนิตยสาร แท้จริงแล้วก็คือสังคมเมืองนั่นเอง ในขณะที่สังคมชนบทเป็นสัญลักษณ์ถึงสังคมดั้งเดิม สังคมเมืองก็คือสัญลักษณ์ของสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป นิตยสารมักนำเสนอภาพลักษณ์ของสังคมเมืองว่าเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยปัญหา มีแต่เพียงความก้าวหน้าทางวัตถุ แต่ตกต่ำทางด้านจิตใจ สภาพบ้านเมืองมีแต่ปัญหาที่ดูเหมือนว่าจะไร้ซึ่งทางออก

อนาคตของสังคมไทย

จากการศึกษาเกี่ยวกับอนาคตของสังคมไทยซึ่งปรากฏในเนื้อหาของนิยายสาร พบว่าโดยรวมแล้ว นิยายสารมักมองในแง่ร้าย กล่าวคือภาพอนาคตของสังคมไทยที่ถูกนำเสนอจะเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความเลวร้ายและปัญหามากมายประการจนยากแก่การแก้ไข เป็นต้นว่าจะเป็นสังคมที่ตกต่ำทางด้านจริยธรรม (“เด็กสาววิโรติกในศตวรรษสุดท้าย” ของ กานติ ฌ ศรีทธา) เป็นเมืองที่มีสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม มีปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศอย่างรุนแรง (“ศึกษาวีทซ์ - เลิฟ” ของ ปรีทรรศ หุตางกูร) เป็นเมืองที่เจริญแต่วัตถุ คนขาดเสรีภาพ (“เพื่อนทางจดหมาย” ของ ไพรัตน์ ยัมวิสัย) เป็นสังคมที่ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนไม่มีความหมาย ชีวิตของมนุษย์จะผูกยึดพึ่งพาแต่เทคโนโลยีอย่างไม่มีทางเลือก (“ผลิตภัณฑ์ไม่มีที่สิ้นสุด” ของ ธรรมดา ประทีปสิต) ปัญหาเหล่านี้ไม่เพียงแต่เกิดขึ้นในสังคมไทย ยังหมายถึงโลกมนุษย์ทั้งโลก จนในที่สุดก็ไม่มีใครสามารถอยู่ในโลกที่เสื่อมโทรมแห่งนี้ได้อีก เนื่องจากสภาวะแวดล้อมถูกทำลายจนไม่อาจฟื้นฟูสภาพ ต้องอพยพหลบหนีจากโลกแห่งนี้ไป (“กระท่อมอิลเลคโทรนิคส์” ของ โชคชัย บัณญัติ)

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ภาพอนาคตของสังคมไทยที่ถูกนำเสนออยู่ในนิยายสารนั้นเป็นสังคมที่ไม่น่าอยู่ เต็มไปด้วยปัญหามากมายประการ ตั้งแต่ปัญหาทางด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพจนถึงทางด้านจิตสำนึกซึ่งต่างก็ทวีปริดจนไม่สามารถแก้ไขได้ เป็นสังคมที่มุ่งไปสู่ความเสื่อมสลายอย่างไม่มีทางเลือก เป็นสังคมที่แห้งแล้งและไม่มี ความหวังใด ๆ หลงเหลืออีก

ทางออกของสังคมไทย

จากการศึกษาที่ผ่านมาจะเห็นว่า นิยายสารแนววรรณกรรมโดยภาพรวมมุ่งชี้ให้เห็นถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมมากกว่าจะมุ่งชี้ให้เห็นทางแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรมหรือเป็นกระบวนการ นักเขียนบางคนมองโลกในแง่ร้ายว่า ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากความเลวร้ายของมนุษย์เองตามธรรมชาติ ดังนั้นปัญหาต่าง ๆ จึงไม่สามารถแก้ไขได้ แต่อย่างไรก็ดี นักเขียนอีกหลายส่วนก็เชื่อว่า ในที่สุดแล้วสังคมจะดีขึ้น หากคนในสังคมหันกลับมาพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ให้ลึกลงไปกว่าลักษณะภายนอกที่มองเห็น ใช้จิตสำนึกในการตั้งคำถาม พิจารณาทุกสิ่งให้ลึกไปถึงแก่นแท้ หากทุกคนให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ อย่างที่มันเป็น มิใช่จากที่มองเห็นคุณค่าที่ถูกลิ้มเลือนหรือไม่ได้รับความสนใจหลายอย่างของสังคมจะกลับคืนมา และจะเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะนำคนในสังคมให้ก้าวไปสู่หนทางแก้ไขปัญหาที่แท้จริงในที่สุด ยกตัวอย่างเช่นการเร่งรัดพัฒนาทางเศรษฐกิจ หากเราไม่เน้นสะสมหรือการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ใหญ่โตเกินไป แต่หันมาพึ่งพาเศรษฐกิจแบบพอเพียงก็จะเป็นส่วนหนึ่งของการแก้ไขปัญหาพื้นฐานของสังคมไทยได้ทางหนึ่ง

นอกจากนี้ นักเขียนส่วนใหญ่ยังมองว่า การพัฒนาสู่ความเป็นเมืองที่ทันสมัยทางวัตุนั้นจะนำมาแต่ปัญหา ในขณะที่สังคมแบบดั้งเดิมของไทยเป็นสังคมในอุดมคติที่เต็มไปด้วยความสุข ดังนั้นการที่จะแก้ไขปัญหาในสังคม จึงอยู่ที่การเปลี่ยนมุมมองของคนในสังคม โดยเฉพาะกับผู้มีอำนาจในรัฐบาลที่มองว่าสังคมชนบทคือสังคมที่ล้าหลัง มาสู่การยอมรับและส่งเสริมให้คนในสังคมยอมรับสังคมชนบทมากขึ้นในฐานะที่เท่าเทียมกับสังคมเมือง การพัฒนาสังคมชนบทจึงเป็นการแก้ไขปัญหาพื้นฐานของสังคม มิใช่การทำให้ชนบทกลายเป็นเมือง และควรมีการกระจายอำนาจให้คนในสังคมชนบทมีโอกาสในการจัดการกับปัญหาของตนเองได้

จากที่กล่าวมาอาจสรุปได้ว่าทางออกที่แท้จริงในสังคมไทยก็คือการปรับเอาปรัชญาทางพุทธศาสนาเข้ามาใช้ในการแก้ไขปัญหา นั่นเอง คือการใช้ชีวิตอย่างมีสติ ใช้ปัญญาและเดินทางสายกลาง ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน เป็นต้น หากสังคมไทยหันกลับมาให้คุณค่ากับสิ่งที่สังคมไทยดั้งเดิมเคยมีอยู่ สังคมที่กำลังมีปัญหาอยู่ในปัจจุบันย่อมพบกับทางออกในที่สุด แต่ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยความเข้มแข็งของคนในสังคมที่จะเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสิ่งช่วยทางวัตถุ หากคนในสังคมมีความเข้มแข็งในจิตใจที่มากพอ สังคมไทยก็จะยังคงมีความหวัง

2.3 คุณค่าของนิตยสารแนววรรณกรรมในสังคมไทย

การจะกล่าวถึงคุณค่าของนิตยสารแนววรรณกรรมในสังคมไทย อาจแยกพิจารณาเป็น 2 ประเด็น ได้แก่ คุณค่าในเชิงเนื้อหา และคุณค่าในเชิงศักยภาพ

คุณค่าของนิตยสารแนววรรณกรรมในเชิงเนื้อหา

นิตยสารแนววรรณกรรมเป็นนิตยสารทางด้านศิลปวัฒนธรรมประเภทหนึ่ง ดังนั้นแล้ว นิตยสารแนวนี้จึงย่อมมีคุณค่าในแง่การอนุรักษ์และส่งเสริมทางด้านศิลปวัฒนธรรมอยู่ในตัวเองอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับศิลปวัฒนธรรมเกี่ยวกับทางวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ดี หากจะกล่าวถึงคุณค่าของนิตยสารในแง่บทบาทการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมแล้ว ต้องพิจารณาในด้านอื่น ๆ ด้วย

จากทฤษฎีการกำหนดวาระสาร (Agenda Setting) ซึ่งเห็นว่าสื่อมวลชนมีหน้าที่สำคัญในการกำหนดวาระความสำคัญของการเสนอเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสังคม ดังนั้นการจะพิจารณาค่าเชิงเนื้อหาของนิตยสารในแง่บทบาทการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมจึงอยู่ที่ว่า นิตยสารได้จัดวาระสารได้ตรงตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมจริง ๆ หรือไม่ ซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมาจะเห็นว่า ประเด็นเนื้อหาที่ถูกนำเสนอในนิตยสารนั้น จะมีความสอดคล้องกับเหตุการณ์

ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมเสมอ ไม่ว่าจะทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ทางด้านการเมืองการปกครองและทางด้านเศรษฐกิจนั้น จะเห็นว่าภาพที่ถูกนำเสนอและภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นนั้นมีความสอดคล้องกันอย่างชัดเจนอยู่ในตัวเองอยู่แล้ว เช่น เหตุการณ์ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐบาลกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยซึ่งทำให้ประชาชนพบกับความเดือดร้อนก่อนการประกาศนโยบาย 66/23 หรือการนำเสนอเหตุการณ์ความรุนแรงทางการเมืองในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 หรือภาพสะท้อนการมุ่งแก๊งกำไรในธุรกิจที่ดินและอสังหาริมทรัพย์ซึ่งมีแนวโน้มสูงขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 รวมถึงภาพสะท้อนการมุ่งขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรม เป็นต้น ประเด็นดังกล่าวนี้เกิดขึ้นจริงในสังคมและในขณะเดียวกันก็ปรากฏในเนื้อหาของนิตยสารอย่างสอดคล้องในระยะเวลาดังกล่าวด้วย

สำหรับทางด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้น มีการศึกษาสำรวจถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยหลายเรื่อง เช่น รายงานของคณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาางานสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ ซึ่งถูกนำเสนอในปี พ.ศ. 2527 เป็นการศึกษาปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยสรุปได้ 9 เรื่อง ได้แก่ ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหายาเสพติด ปัญหาชุมชนแออัด ปัญหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ปัญหาการใช้แรงงานเด็กและแรงงานสตรี ปัญหาคนพิการ ปัญหาความขาดแคลนบริการสวัสดิการสังคมในชนบท ปัญหาครอบครัวแตกแยก รวมถึงปัญหาศีลธรรม วัฒนธรรม และจิตใจเสื่อมลง⁹ นอกจากนี้ ยังมีงานสำรวจของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้สรุปปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในรอบ 12 ปี คือ ระหว่างปี พ.ศ. 2528 ถึงปี พ.ศ. 2539 โดยสรุปปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นในสังคมไทย 6 เรื่อง ได้แก่ ปัญหาสุขภาพจิต ปัญหาเด็กและเยาวชน ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี ปัญหาโรคเอดส์ รวมถึงปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและมลภาวะ¹⁰ ซึ่งจากรายงานดังกล่าวนี้ จะเห็นว่ามีความสอดคล้องกับภาพสะท้อนที่ปรากฏในเนื้อหาของนิตยสารแนววรรณกรรมดังที่ได้ศึกษาผ่านมาแล้วเป็นอย่างยิ่ง

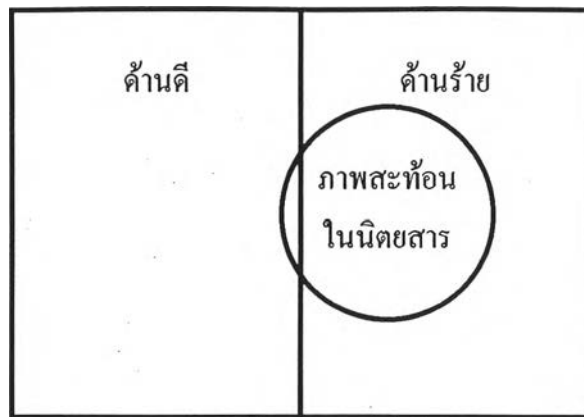
⁹ นิคม จันทรวินทร และคนอื่น ๆ, รายงานเบื้องต้นเกี่ยวกับสภาพและปัญหาสังคมและความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชนในการจัดการกับปัญหา (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาางานสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ, 2527), หน้า 4 - 36.

¹⁰ พรพิมล วรดิถก และคนอื่น ๆ, “บันทึกสังคมไทยในรอบ 12 ปี,” ใน สังคมไทย 2539 (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540), หน้า 68 - 93.

นอกจากนี้ จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิยายสารแนววรรณกรรมที่ได้ศึกษามาก่อนหน้านี้ เช่น งานวิจัยเรื่อง ภาพสะท้อนสังคมไทยจากเรื่องสั้นร่วมสมัย ของ ลาวัลย์ สังขพันธานนท์ (2529) และงานวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์แนวเรื่องในนิยายสารข้อการะเกด ของ เจริญศรี มาศรี (2540) ซึ่งงานวิจัยทั้งสองนี้ วิเคราะห์เรื่องสั้นในนิยายสาร ข้อการะเกด ระหว่าง พ.ศ. 2521 - พ.ศ. 2524 และ พ.ศ. 2533 - พ.ศ. 2537 รวมถึงงานวิจัยเรื่อง Value Conflicts in Thai Society: Agonies of Change Seen in Short Stories ของ Suvanna Kriengkraipetch และ Larry E. Smith ซึ่งส่วนหนึ่งของงานวิจัยฉบับนี้ศึกษาจากเรื่องสั้นบางส่วนในนิยายสาร โลกหนังสือ และ ถนนหนังสือ ผลการวิจัยของงานวิจัยทั้ง 3 ฉบับนี้ สรุปในประเด็นที่พ้องกันว่า เนื้อหาของนิยายสารแนววรรณกรรมมีความสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยเป็นอย่างดี

แต่อย่างไรก็ดี การมุ่งสะท้อนสังคมแม้จะเป็นไปตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจริง แต่ในแง่ของคุณค่าแล้ว มีความจำเป็นที่จะต้องนำมาพิจารณาด้วยว่านิยายสารแนววรรณกรรมมุ่งเสนอตามเนื้อหาที่แท้จริงทั้งหมดของสังคมหรือไม่ จากการศึกษาพบว่า นิยายสารมุ่งเสนอภาพของสังคมในแง่ร้ายมากกว่าแง่ดี ภาพของสังคมในนิยายสารมีแต่ความเลวร้ายนานาประการ ทำให้เกิดคำถามขึ้นว่า สังคมในปัจจุบันเลวร้ายอย่างที่ถูกสร้างภาพขึ้นจริงหรือไม่ สังคมในปัจจุบันไม่มีคุณความดีใด ๆ หลงเหลืออยู่เลยหรือ เช่นภาพของพระที่ถูกนำเสนอในนิยายสาร จะเห็นว่ามีแต่พระที่ยังตัดกิเลสไม่ได้ ลุ่มหลงในวัตถุสิ่งของและกามคุณเท่านั้น ส่วนพระที่ดีและน่าเลื่อมใส ปรากฏน้อยมากในนิยายสาร ดังนั้นจึงสามารถสรุปได้หรือไม่ว่า พระในสังคมไทยนั้นหมกมุ่นอยู่กับกามคุณทั้งสิ้น หรือคนในสังคมเมืองในนิยายสารก็มีแต่คนเลวร้ายเห็นแก่ตัว พร้อมจะทำร้ายคนอื่นเพื่อตนเอง จึงทำให้เกิดคำถามเช่นกันว่า คนในสังคมเมืองไม่มีคนดีเลยหรือ ในด้านของนักการเมืองก็มีแต่นักการเมืองที่ชั่วร้าย ไร้ความสามารถ ทั้งที่นักการเมืองที่ดียังอาจมีอยู่บ้างในสังคมไทย ทางด้านเทคโนโลยีก็เช่นเดียวกัน กล่าวคือในมุมมองของนิยายสารโดยรวม เทคโนโลยีจะนำมาแต่ความเลวร้ายนานาประการ ทำให้เกิดคำถามเช่นกันว่า เทคโนโลยีไม่มีประโยชน์อะไรเลยจริง ๆ นะหรือ

ดังนั้นประเด็นที่นิยายสารเน้นกำหนดขึ้นจึงเป็นภาพในด้านความเลวร้ายของสังคมทั้งสิ้น นิยายสาร “เลือก” ที่จะนำเสนอแต่เพียงภาพในด้านนี้มากกว่าจะสะท้อนภาพในด้านที่ดีของสังคม ภาพในด้านความเลวร้ายดังกล่าวนี้ แม้จะสอดคล้องกับความเป็นจริง แต่ก็เพียงเป็นส่วนหนึ่งของสังคมทั้งหมดเท่านั้น เพราะสังคมอาจมีทางออกและความดีงามอื่น ๆ อีกที่มีได้ถูกกล่าวถึง ทั้งนี้สามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ดังต่อไปนี้

สังคมไทย

แผนภาพที่ 11 แสดงการกำหนดประเด็นของนิตยสาร

จากแผนภาพจะเห็นว่า นิตยสารมุ่งเสนอภาพเพียงบางส่วนของสังคมเท่านั้น ทั้งนี้เป็นไปตามทฤษฎีการกำหนดวาระสาร (Agenda Setting) ซึ่งชี้ว่าสื่อมวลชนจะเป็นผู้กำหนดประเด็นในการนำเสนอ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ภาพสะท้อนสังคมไทยในนิตยสารแนววรรณกรรมเป็นเพียงวาทกรรม (Discourse) อย่างหนึ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มของนักเขียนเท่านั้น

งานวิจัยที่สนับสนุนแผนภาพดังกล่าวนี้ เช่นงานวิจัยของ ก่องเพชร ดินิกุล ซึ่งศึกษาเรื่อง เมืองในงานเขียนของชาร์ลส์ ดิกเกนส์ และริโอดอร์ ไครเซอร์ งานวิจัยฉบับนี้มุ่งวิเคราะห์ภาพลักษณ์ของสังคมเมืองโดยเปรียบเทียบระหว่างวรรณกรรมของชาร์ลส์ ดิกเกนส์ และริโอดอร์ ไครเซอร์ ผลการวิจัยสรุปว่า เมืองในทัศนะของดิกเกนส์นั้นเต็มไปด้วยความเลวร้ายในทุก ๆ ด้าน ในขณะที่ทัศนะของไครเซอร์กลับมองภาพลักษณ์ของเมืองในแง่ดี โดยเห็นว่าการต่อสู้แข่งขันในสังคมเมืองเป็นเรื่องของธรรมชาติที่จะนำไปสู่ความก้าวหน้า และการกลับไปสู่ชนบทนั้นมีใช้วิธีการแก้ปัญหา การต่อสู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคและความยากลำบากต่าง ๆ เท่านั้น จึงจะเป็นวิถีทางที่ถูกต้อง¹¹ ผลการศึกษาดังกล่าวนี้จึงเป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่า ภาพของสังคมนั้นมีแง่มุมที่หลากหลาย แล้วแต่ว่าใครจะนำประเด็นใดมาเสนอ

¹¹ ก่องเพชร ดินิกุล, “เมืองในงานเขียนของชาร์ลส์ ดิกเกนส์ และริโอดอร์ ไครเซอร์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต หน่วยศึกษาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2532), หน้า 113.

เช่นเดียวกับทัศนะของ Isaac Asimov นักเขียนแนววิทยาศาสตร์ชาวอเมริกัน ได้เคยเสนอว่า สังคมสมัยใหม่อาจมีความเลวร้ายนานาประการ แต่ทั้งนี้ก็ไม่ได้หมายความว่า สังคมในอดีตจะมีแต่ความดีงามในทุก ๆ ด้าน ในขณะที่สังคมสมัยใหม่มีความเลวร้ายอยู่อย่าง มากมาย แต่ก็มีด้านคืออยู่มาก เช่นเดียวกับสังคมในอดีตที่แม้จะมีความดีงามอยู่มาก แต่ก็มีปัญหา อยู่มากมายเช่นเดียวกันที่ต้องแก้ไข¹² กล่าวได้ว่า ในแต่ละสังคมต่างก็มีคุณค่าบางอย่าง และ ปัญหาบางอย่างที่แตกต่างกันไป ดังนั้นแล้วจึงไม่ควรมองแต่ด้านความเลวร้ายของสังคมสมัยใหม่ เพียงด้านเดียว และในขณะเดียวกันก็ไม่ควรมองแต่ด้านที่ดีงามของสังคมในอดีตเพียงด้านเดียว เช่นเดียวกัน

ดังนั้นการวิเคราะห์ระบบโครงสร้างทั้งหมดของสังคมซึ่งประมวลจากเนื้อหาของ นิติสารทั้งหมดดังที่ได้กล่าวมานี้ แม้จะมีงานวิจัยหลายชิ้น สรุปลักษณะในเชิงสนับสนุนว่ามี ความสอดคล้องกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคมไทย แต่ข้อสรุปดังกล่าวก็เป็นแค่เพียงการตั้งข้อ สังเกตและพยายามเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาของเรื่องสั้นกับสภาพทางสังคมที่เป็น จริงส่วนหนึ่งเท่านั้น

แต่อย่างไรก็ดี แม้เนื้อหาเหล่านี้อาจจะเพียงวาทกรรมซึ่งถูกสร้างขึ้นก็ตาม แต่ ก็เป็นวาทกรรมที่ผ่านกระบวนการทางความคิดจากคนกลุ่มหนึ่งมาแล้ว และนำเสนอในรูปแบบที่ ตกตะกอน ด้วยเจตนาที่มุ่งจะชี้ให้สังคมตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อเป็นสัญญาณเตือน เหตุให้คนในสังคมหันกลับมาค้นหาทางแก้ไข มากกว่าจะมุ่งไปสู่ความบันเทิงเริงรมณ์

ดังนั้นแล้ว แม้นิติสารจะมุ่งเสนอภาพในด้านลบ แต่ก็เท่ากับเป็นการทำหน้าที่ ประการหนึ่งของสื่อมวลชน ดังที่หมอบรัดเล นักหนังสือพิมพ์คนแรกของประเทศสยามเคยกล่าว ไว้ว่าเหมือนกับ “กล้องส่องทางไกล” ที่ต้องมองไปถึงวันข้างหน้า ต้องส่องขยายความเลวร้ายของ สังคมให้ผู้คนได้รับรู้ และเหมือนกับ “ขนนกที่ผูกไว้ด้วยเส้นด้าย” ซึ่งเพียงลมพัดมาเล็กน้อยขน นกนั้นก็ปลิวไหวคอบอกทิศทางลม เหมือนกับสื่อมวลชนที่ต้องไหวต่อกระแสเหตุการณ์ หากเกิดสิ่งใดขึ้นในบ้านเมืองแม้เพียงเล็กน้อย แต่หากมีความสำคัญก็ต้องรีบเร่งนำมาเสนอเพื่อ เตือนภัยให้กับคนในสังคมได้รับทราบ¹³ ดังนั้นแล้วคุณค่าของนิติสารแนววรรณกรรมในเชิงเนื้อ

¹² Isaac Asimov, “There’s No Way to go But Ahead,” ใน ภาษา อังกฤมุลฐาน 4 (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายตำราและอุปกรณ์การศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2528), หน้า 302 - 306.

¹³ สุภิญญา สุขบรรทัด, หนังสือพิมพ์ ความศิวิไลซ์ กับชาวสยามในสมัยรัตน โกลินทร์ตอนต้น (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการหนังสือพิมพ์ คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ม.ป.ป.), หน้า 82. (อัครานา)

หาจึงอยู่ที่การใช้ความคิดเชิงสังคมศาสตร์ในการวิเคราะห์สภาพสังคมและนำเสนอในแง่ปัญหาออกมาเพื่อให้คนในสังคมได้ตระหนักถึงอันจะนำไปสู่หนทางแก้ไข แม้ภาพของสังคมในมุมมองของนิตยสารจะเป็นมุมมองในแง่ร้ายเกินไปบ้างก็ตาม แต่มุมมองในแง่ร้ายดังกล่าวนี้ โดยรวมเป็นมุมมองที่ผ่านกระบวนการคิดอย่างหนักมาแล้วมิใช่การหลงไปตามกระแสอย่างขาดการยั้งคิด

คุณค่าของนิตยสารแนววรรณกรรมในเชิงศักยภาพ

จากการศึกษาที่ผ่านมาจะเห็นว่า โดยธรรมชาติของนิตยสารแนววรรณกรรมมียอดพิมพ์ยอดจำหน่ายไม่สูงมากนัก และส่วนใหญ่ต้องปิดตัวเองลงไปด้วยปัญหาการขาดทุน แม้แต่นิตยสาร Writer ซึ่งบรรณาธิการเคยประกาศด้วยความภาคภูมิใจว่าเป็นนิตยสารแนววรรณกรรมฉบับแรกและฉบับเดียวที่มียอดสมาชิกสูงสุด แต่ก็มีเพียงประมาณ 1,000 คน เท่านั้น และเมื่อพิจารณาจากยอดจำหน่ายทั้งหมดจะเห็นว่ามียอดจำหน่ายเพียงประมาณ 3,000 ฉบับ¹⁴ ส่วนนิตยสาร ข้อการะเกด ซึ่งยังคงดำเนินการอยู่ในปัจจุบันมียอดพิมพ์ 1,800 ฉบับ มียอดสมาชิกและยอดจำหน่ายไม่เกิน 1,500 ฉบับ¹⁵ ดังนั้นเมื่อคิดเทียบเป็นอัตราส่วนกับคนทั้งประเทศในปี พ.ศ. 2539 ซึ่งมีอยู่ประมาณ 60 ล้านคน แล้ว จะพบว่าผู้ที่อ่านและเขียนนิตยสารแนวนี้มีอยู่น้อยมาก ดังนั้นแม้เนื้อหาของนิตยสารจะพยายามเตือนภัยถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมอย่างไร แต่หากจำนวนผู้อ่านหรือผู้รับรู้มีอยู่น้อยชนิดเช่นนี้ จะกล่าวว่ นิตยสารแนวนี้มีศักยภาพโดยตรงในการเตือนภัยคนในประเทศก็คงไม่ได้

แต่อย่างไรก็ดี จากการสำรวจกลุ่มผู้อ่านนิตยสารแนวนี้โดยเบื้องต้นจะเห็นว่า นอกจากผู้อ่านนิตยสารส่วนใหญ่จะเป็นนักเขียนแล้ว ยังมีอีกจำนวนมากที่เป็นอาจารย์และนิสิตนักศึกษาในมหาวิทยาลัย นอกจากนี้ยังพบว่าผู้อ่านและเขียนอีกจำนวนหนึ่งเป็นผู้ที่ทำงานอยู่กับองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในการเคลื่อนไหวทางสังคมอยู่เสมอ ดังนั้นแม้จะมีกลุ่มคนเพียงน้อยชนิดที่ “รับรู้” ถึงการมีอยู่ของนิตยสาร แต่คนกลุ่มนี้ก็เป็ นกลุ่มที่มีศักยภาพในสังคมพอสมควร หากนิตยสารมีอิทธิพลต่อการส่งเสริมการแสดงออกและพัฒนาทางความคิดของคนกลุ่มนี้ อย่างหนักแน่น ก็อาจส่งผลถึงการผลักดันให้เกิดความเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในสังคมอย่างมีคุณภาพ ซึ่งหากพิจารณาในแง่นี้จะเห็นว่านิตยสารก็อาจยังมีคุณค่าอยู่บ้าง แต่เป็นคุณค่าที่มีต่อ “ปัจเจกบุคคล” มิใช่ต่อ “สังคม”

¹⁴ ขจรฤทธิ์ รักษา, “บทนำ,” Writer 3 (มิถุนายน 2538): 5.

¹⁵ เรื่องเดช จันทรศิริ, “ลูกบ้าเท่ขลุ่ยท่าย,” ข้อการะเกด 25 (มกราคม - กุมภาพันธ์ 2539): 231 - 234.

อย่างไรก็ดี จากทฤษฎีการสื่อสาร 2 จังหวะ (Two-step flow theory) ได้กล่าวถึงกลุ่มผู้นำทางความคิด (Opinion Leaders) ว่าเป็นกลุ่มคนที่สำคัญซึ่งจะรับสารจากสื่อโดยตรง จากนั้นจึงนำไปกระจายต่อให้คนในสังคมส่วนอื่น ๆ ได้รับทราบ¹⁶ ดังนั้นเมื่อนำมาพิจารณาในแง่คุณค่าของนิตยสารที่มีต่อปัจเจกบุคคล จึงอาจนำไปสู่ข้อสรุปเกี่ยวกับคุณค่าของนิตยสารในแง่ศักยภาพได้ว่า แม้นิตยสารมิได้มีคุณค่า “โดยตรง” ต่อสังคม แต่นิตยสารก็อาจมีคุณค่าต่อสังคมได้ใน “ทางอ้อม” โดยผ่านทางผู้ที่รับสารโดยตรงจากนิตยสารนั่นเอง

จากข้อสรุปเกี่ยวกับคุณค่าทั้งในแง่เนื้อหาและศักยภาพ สามารถนำมาสรุปเป็นคุณค่าในภาพรวมของนิตยสารแนววรรณกรรมตามความคาดหวังของทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชนได้ว่า นิตยสารได้ “เลือก” ที่จะแสดงบทบาทในการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมในแง่ของความขัดแย้ง (Conflict) โดยการให้ข้อ “สงสัย” และ “ตั้งคำถาม” เพื่อให้สังคมตระหนักถึงปัญหาที่กำลังดำรงอยู่ และร่วมกันหาทางแก้ไข หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นิตยสารแนววรรณกรรมกำลังทำหน้าที่ในฐานะสื่อมวลชนในการพยายามเชื่อมโยงระบบต่าง ๆ ของสังคมให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อบรรลุหน้าที่สำคัญที่สุด ได้แก่การผดุงรักษาระบบใหญ่ของสังคมเอาไว้ให้อยู่ในสถานะที่มีเสถียรภาพมากที่สุดเท่าที่ศักยภาพของนิตยสารจะสามารถกระทำได้นั่นเอง

อย่างไรก็ดี สถานะอันหลีกเลี่ยงไม่ได้อย่างหนึ่งของนิตยสารแนววรรณกรรมก็คือ การที่นิตยสารแนวนี้เป็นเพียงสื่อเฉพาะทางที่มีกลุ่มผู้อ่านอยู่เพียงจำนวนหนึ่งท่ามกลางสื่อมวลชนที่มีอยู่อย่างหลากหลายมากมายในปัจจุบัน ฉะนั้น แม้นเนื้อหาของนิตยสารจะมีคุณค่าหรือไม่หรืออย่างไรก็ตาม แต่สถานะดังกล่าวก็ไม่อาจทำให้นิตยสารสามารถแสดงบทบาทตามความคาดหวังในเชิงทฤษฎีได้อย่างเต็มที่ จึงบางที คุณค่าที่แท้จริงของนิตยสารจึงอาจอยู่ที่การส่งเสริมและการแสดงออกทาง “ความคิด” และ “ภูมิปัญญา” ในการสะท้อนและวิพากษ์วิจารณ์สังคมอย่างลุ่มลึก และมีเหตุผลกว่าระดับที่มองเห็นก็ได้ เพราะการส่งเสริมทาง “ความคิด” ก็เป็นสิ่งที่มีความค่าที่สุดในตัวของมันเองแล้ว ดังที่ เรอเน เดการ์ต (Rene Decartes) บิดาแห่งปรัชญาสมัยใหม่ได้เคยกล่าวเอาไว้ว่า 350 ปีมาแล้วก็ได้ว่า “ข้าพเจ้าสงสัย ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงคิด และเมื่อข้าพเจ้าคิด ฉะนั้นข้าพเจ้าจึงมีอยู่” (I doubt therefore I think : I think therefore I am)¹⁷

¹⁶ Stanley J. Baran and Dennis K. Davis, Mass Communication Theory: Foundation, Ferment, and Future (California: Wadsworth, 1995), pp. 118 - 119.

¹⁷ Samuel Enoch Stumpf, Philosophy: History and Problems (United States of America: McGraw-Hill, 1983), pp. 234 - 235.

8. ข้อเสนอแนะ

ข้อจำกัดประการหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพก็คือ การที่ผู้ศึกษาต้องนำตัวเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องที่ศึกษาอย่างใกล้ชิด ซึ่งมักทำให้เกิดความเคลงใจต่อความเที่ยงตรงและความเชื่อถือได้ เพราะการตีความของผู้วิจัยอาจเกิดจากความลำเอียง (bias) ส่วนตัว¹⁸ ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เคยตั้งข้อสังเกตว่า หากเรามีข้อสรุปอยู่แล้วก็ไม่ใช่เรื่องยากที่เราจะหาหลักฐานมาสนับสนุนให้การวิจัยดำเนินไปสู่จุดสรุปที่เราตั้งเป้าหมายไว้แต่แรก¹⁹ ดังนั้นในหลายครั้งจึงทำให้เกิดข้อสงสัยว่า ผลสรุปที่ได้จากการวิจัยเป็นผลสรุปจริง ๆ ที่ได้จากการศึกษาตามระเบียบวิธี หรือเป็นผลสรุปที่ผู้ศึกษาพยายามจะโน้มนำข้อมูลเพื่อให้ไปสู่ข้อสรุปที่ตั้งความคาดหวังไว้แต่แรก

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาโดยใช้ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของสื่อมวลชนเป็นทฤษฎีหลัก ดังนั้นผลการวิจัยจึงถูกโน้มนำไปสู่คำตอบตามความคาดหวังของตัวทฤษฎีและตัวของผู้วิจัยเองที่มีข้อสรุปมาตั้งแต่ก่อนการวิจัยว่า สื่อมวลชนย่อมเป็นผู้ประสานให้สังคมดำรงอยู่อย่างมีเสถียรภาพ ดังนั้นแม้ผู้วิจัยจะพยายามดำเนินตามระเบียบวิธีอย่างเคร่งครัดก็ตาม แต่ก็เกิดข้อสงสัยขึ้นประการหนึ่งหลังจากการวิจัยเสร็จสิ้นแล้วก็คือ ผลการวิจัยที่ได้มานี้เป็นผลที่ได้มาจากการดำเนินตามระเบียบวิธีจริง ๆ หรือเกิดจากอคติส่วนตัวของผู้วิจัยกันแน่

ข้อสงสัยประการต่อมาของผู้วิจัยก็คือ หากมีการเริ่มต้นศึกษาเรื่องเดียวกันนี้ใหม่ทั้งหมดโดยเปลี่ยนทฤษฎีที่ใช้รวมถึงเปลี่ยนผู้ทำการวิจัย ผลการศึกษาที่ได้จะแตกต่างไปจากผลสรุปที่อยู่ในงานวิจัยฉบับนี้หรือไม่ เช่นหากลองเปลี่ยนมาใช้ทฤษฎีเชิงวิพากษ์ (Critical Theory) ของสำนักมาร์กซิสต์ (Marxist) มุมมองต่อบทบาทหน้าที่ของนิตยสารก็อาจเปลี่ยนไป นิตยสารอาจมิได้มุ่งเสนอภาพสังคมเพื่อให้สังคมสามารถรักษาสถียรภาพไว้ได้ แต่บทบาทของนิตยสารอาจเป็นเพียงเครื่องมือของคนกลุ่มหนึ่งที่ผลิตนิตยสารแนวนี้ขึ้นเพื่อใช้ในการช่วงชิงพื้นที่ทางความคิดของประชาชน เพื่อครอบงำประชาชนตามความคิดอุดมการณ์ของตนเอง ดังนั้นบทบาทที่แท้

¹⁸ สุภางค์ จันทวานิช, การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 23.

¹⁹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ประวัติศาสตร์และการวิจัยทางประวัติศาสตร์,” ใน ปรัชญาประวัติศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 228 - 230.

จริงของนิตยสารก็อาจเป็นเพียงเครื่องมืออย่างหนึ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อการปกป้องผลประโยชน์ของคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้นก็ได้ หรือหากลองเปลี่ยนมาใช้ทฤษฎีทางจิตวิทยา คำตอบก็อาจจะออกมาในลักษณะว่า การมุ่งเสนอภาพในแง่ร้ายของนิตยสารแนววรรณกรรมมิใช่เพื่อให้สังคมระวังป้องกัน แต่เป็นการมุ่งตีรวนต่อสังคมเพื่อลงโทษ เพราะสังคมไม่ได้ดำเนินไปอย่างที่ตนเองปรารถนา โดยไม่จำเป็นว่าสิ่งที่ตนเองปรารถนานั้นจะเป็นความปรารถนาของสังคมด้วยหรือไม่ ข้อเสนอแนะของผู้วิจัยสำหรับกรณีนี้ก็คือ ผลการวิจัยในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีใช้การผูกขาด หากจะมีการศึกษาเรื่องในลักษณะเดียวกันนี้อีกในอนาคต ให้ลองเปลี่ยนทฤษฎีหรือแนวทางที่ใช้ในการศึกษา ภาพของบทบาทนิตยสารที่ได้ อาจแตกต่างไปจากข้อสรุปในงานวิจัยฉบับนี้ก็ได้

นอกจากนี้ การศึกษาบทบาทของนิตยสารแนววรรณกรรมในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการศึกษาในภาพกว้าง ทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ดังนั้นจึงมีข้อจำกัดในด้านความลึก หากจะมีการศึกษาเรื่องเดียวกันนี้อีกในอนาคต ผู้วิจัยเสนอว่าควรลดประเด็นที่จะใช้ศึกษาลงและลงลึกไปในแต่ละกรณี เช่น การเน้นศึกษาลงลึกไปถึงบทบาทของนิตยสารต่อการนำเสนอมุมมองทางเศรษฐกิจ ซึ่งอาจใช้ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์มาอธิบายแนวคิดของผู้เขียนที่มุ่งเสนอภาพเหล่านี้ ออกมาอย่างละเอียด ทางด้านการเมืองการปกครองก็อาจใช้ทฤษฎีทางรัฐศาสตร์ ทางด้านสังคมก็ใช้ทฤษฎีทางสังคมวิทยา ส่วนทางด้านวัฒนธรรมก็อาจใช้ทฤษฎีทางมานุษยวิทยา หรือคติชนวิทยาใช้ในการศึกษา เป็นต้น

นอกจากการพิจารณาในแง่ทฤษฎีแล้ว ในแง่ข้อมูลที่นำมาใช้ในการวิจัย จะเห็นว่า การศึกษารุ่นนี้เป็นการศึกษาระหว่างปี พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2539 ทั้งที่ก่อนหน้านี้และหลังจากปีดังกล่าวนี้ก็อาจมีนิตยสารแนววรรณกรรมหรือกึ่งวรรณกรรมอีกหลายฉบับที่ควรค่าแก่การศึกษา หรือกระทั่งว่าในระหว่างปี พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2539 เองก็ยังมีนิตยสารแนววรรณกรรมอื่น ๆ อีกที่ยังถูกกลบเกลื่อน เช่น จุลสารและวารสารของนิสิตนักศึกษาในระยะก่อนและหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งเป็นหนังสือที่แสดงความคิดเห็นอิสระของนักศึกษาในระยะดังกล่าว จัดว่าเป็นนิตยสารที่มีความสำคัญและควรค่าแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ในปัจจุบัน นิตยสารเหล่านี้ยังมีเก็บอยู่ที่ “หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์” มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งจากการสำรวจเบื้องต้นพบว่านิตยสารเหล่านี้ถูกจัดเก็บอยู่ในหมวด D มีทั้งหมด 262 แฟ้ม รวม 81 รายการ ดังนั้นจะเห็นว่า หากจะมีการศึกษาเกี่ยวกับนิตยสารแนววรรณกรรมต่อไปอีกในอนาคต ก็ยังมีช่องว่างอีกมากมายในการแทรกตัวเข้าศึกษาได้

นอกจากนี้ หากจะมองเรื่องนิตยสารแนววรรณกรรมให้กว้างขึ้นก็จะเห็นได้ว่า นิตยสารแนวนี้มีอยู่ในอีกหลาย ๆ ประเทศทั่วโลก ดังนั้นหากจะมีการศึกษาในลักษณะเปรียบเทียบ

ระหว่างนิตยสารแนววรรณกรรมไทยกับนิตยสารแนววรรณกรรมของต่างประเทศที่สามารถหาอ่านได้ในประเทศไทย ก็น่าจะเป็นองค์ความรู้ที่น่าสนใจศึกษา ประกอบกับการดำเนินงานของนิตยสารแนววรรณกรรมในประเทศไทยมีปัญหาโดยตลอด ดังนั้นหากมีการศึกษาในลักษณะเปรียบเทียบ ก็อาจทำให้พบทางออกบางประการที่สามารถนำมาปรับใช้กับการดำเนินงานของนิตยสารแนววรรณกรรมในประเทศไทยได้

ตัวอย่างของนิตยสารแนววรรณกรรมต่างประเทศที่สามารถหาอ่านได้ในประเทศไทย เช่น นิตยสาร The New York Times Book Review ซึ่งออกเป็นรายสัปดาห์ แทรกมากับหนังสือพิมพ์ New York Time ฉบับวันอาทิตย์ นิตยสาร The New York Review of Book ออกเป็นรายเดือน เน้นไปทางด้านการวิพากษ์วิจารณ์วรรณกรรม London Review of Book เป็นนิตยสารรายเดือน เน้นทางด้านการวิจารณ์หนังสือของสำนักพิมพ์ในประเทศอังกฤษและประเทศในกลุ่มเครือจักรภพ และ The Times Literary Supplement ซึ่งเป็นนิตยสารทางวิชาการ ออกเป็นรายเดือน นอกจากนี้ยังมีนิตยสารแนววรรณกรรมซึ่งออกโดยมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ของต่างประเทศอีกหลายฉบับ เช่น นิตยสาร The Paris Review ซึ่งเด่นในเรื่องบทสัมภาษณ์นักเขียน รวมถึงนิตยสาร Yale Review และ Lowa Review เป็นต้น ส่วนใหญ่นิตยสารกลุ่มนี้จะออกเป็นรายสามเดือน นิตยสารแนววรรณกรรมดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้สามารถหาอ่านได้ตามห้องสมุดของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั่วไป ส่วนสำหรับนิตยสารแนววรรณกรรมที่ออกโดยมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ของต่างประเทศนั้น สามารถหาได้จากห้องสมุดของสถาบันสอนภาษา เอ.ยู.เอ. (The American University Alumni Language Center)²⁰

ในแง่กระบวนการผลิตนิตยสาร ก็มีแง่มุมที่สามารถนำมาศึกษาได้ เช่น การศึกษาในแง่ลึกถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อการผลิตและการนำเสนอเนื้อหา ซึ่งจากการวิจัยที่ผ่านมา จะเห็นว่านิตยสารมุ่งเสนอภาพในด้านลบเป็นหลัก ดังนั้นจึงเกิดคำถามที่น่าสนใจว่าเหตุใดนักเขียนจึงมุ่งเสนอภาพในด้านดังกล่าว เป็นเพราะนักเขียนเอง เป็นเพราะบรรณาธิการ เป็นเพราะการตลาด หรือเป็นเพราะธรรมชาติของการเขียนที่จำเป็นต้องมีความขัดแย้ง ซึ่งอาจใช้ทฤษฎีทางจิตวิทยา สังคมวิทยา หรือกระทั่งทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารทางธุรกิจเข้ามา ร่วมในการวิเคราะห์

²⁰ สิงห์สนามหลวง, “ดิงามจริงหลวง,” เนชั่นสุดสัปดาห์ (9 - 15 กรกฎาคม 2541): 46.

ในแง่ผู้อ่านก็เช่นเดียวกัน การวิจัยฉบับนี้ยังละเอียดต่อการศึกษาผู้อ่านอยู่มาก เช่น ผู้อ่านนิตยสารเป็นใคร มีศรัทธาต่อสังคมเพียงใด ผู้อ่านมีความพึงพอใจต่อการรับสารแค่ไหน หลังจากรับสารแล้ว ผู้อ่านมีปฏิกิริยาอย่างไรต่อไป เช่น เมื่อรับสารแล้วผู้อ่านอาจมีความกระตือรือร้นที่จะลงมือหาทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในสังคม หรือเมื่ออ่านแล้วก็เพียงรับรู้ปัญหาที่กำลังดำเนินอยู่ในสังคม แต่ก็มิได้ดำเนินการอย่างไรต่อไป หรือกระทั่งว่า การอ่านนิตยสารแนวนี้ สำหรับผู้อ่านบางกลุ่ม อาจเป็นไปได้เพื่อความบันเทิงเท่านั้น ไม่สนใจต่อภาพปัญหาที่นิตยสารนำเสนอ สิ่งเหล่านี้เป็นการพิสูจน์ศรัทธาของนิตยสารได้ทางหนึ่ง

สิ่งที่กล่าวมานี้เป็นมุมมองอื่น ๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการศึกษาครั้งต่อไปเกี่ยวกับ นิตยสารแนววรรณกรรม แต่สิ่งหนึ่งที่ต้องไม่ลืมก็คือว่า นิตยสารแนววรรณกรรมเป็นสื่อมวลชนแขนงเล็ก ๆ แขนงหนึ่งท่ามกลางสื่อมวลชนมากมายในปัจจุบัน แม้จะเป็นสื่อที่มุ่งทางปัญญา แต่สื่อที่มุ่งทางปัญญาก็ยังมีอีกหลายสื่อ ดังนั้นการศึกษาสื่อทางปัญญา นอกจากจะศึกษาจากนิตยสารแนววรรณกรรมแล้ว ก็ยังมีนิตยสารทางปัญญาอื่น ๆ อีกที่ควรค่าแก่การศึกษา เช่น นิตยสารในกลุ่มที่มุ่งการวิพากษ์วิจารณ์สังคมโดยทั่วไปทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เช่น นิตยสาร อาจารย์สาร ของมูลนิธิเสรีชนโกเศศ - นาคะประทีป ซึ่งเริ่มออกครั้งแรกในปี พ.ศ. 2516 จนถึงปัจจุบัน หรือ นิตยสาร สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ซึ่งเริ่มออกครั้งแรกในปี พ.ศ. 2506 และปิดดำเนินการไปตั้งแต่หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 แต่ได้รับการรื้อฟื้นขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2539 รวมถึงนิตยสารทางวิชาการที่ดำเนินการโดยมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น วารสารธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเริ่มออกดำเนินการครั้งแรกในปี พ.ศ. 2517 นิตยสารเหล่านี้เป็นนิตยสารทางภูมิปัญญาที่น่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนิตยสารทางภูมิปัญญาที่เน้นวิเคราะห์สังคมโดยทั่วไปแล้ว ยังมีนิตยสารทางภูมิปัญญาอีกกลุ่มหนึ่งที่มีเนื้อหาที่น่าสนใจควรค่าแก่การศึกษา ได้แก่ นิตยสารที่เน้นมาทางด้านประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ นิตยสาร เมืองโบราณ ของสำนักพิมพ์เมืองโบราณ ซึ่งเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 นิตยสาร ศิลปวัฒนธรรม ของสำนักพิมพ์มติชน เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2522 นิตยสาร สยามอารยะ ของสยามสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 รวมถึงนิตยสาร ศิลปากร ของกรมศิลปากร เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 นิตยสารที่ยกตัวอย่างมาทั้งหมดนี้ยังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2541)

นิตยสารทางภูมิปัญญาเป็นนิตยสารที่มีเนื้อหาที่น่าสนใจและควรค่าแก่การศึกษา เป็นการพยายามตั้งคำถามและแสวงหาทางออกให้กับคนในสังคม แม้นิตยสารแนวนี้จะไม่ใช่ นิตยสารที่ขายดี หรือเป็นที่รู้จักของคนในหมู่กว้าง แต่สังคมของเราก็ยังจำเป็นต้องมีนิตยสารแนว นี้อยู่ ไม่ใช่เพียงเพื่อตอบสนองให้กับคนกลุ่มเล็ก ๆ กลุ่มหนึ่งที่สนใจศึกษา แต่เพื่อเป็นรากฐาน สำคัญที่จะพัฒนาทางความคิดเชิงสังคมศาสตร์ของคนในสังคมให้ก้าวหน้าต่อไป ดังนั้นการศึกษา วิจัยเกี่ยวกับนิตยสารแนวนี้จึงมีความจำเป็น การพยายามสร้างงานวิจัยทางด้านนี้ให้มากขึ้นทั้งทาง ด้านปริมาณและคุณภาพย่อมจะทำให้องค์ความรู้ทางด้านภูมิปัญญามีความก้าวหน้าไปกว่าที่เป็นอยู่ ในปัจจุบัน